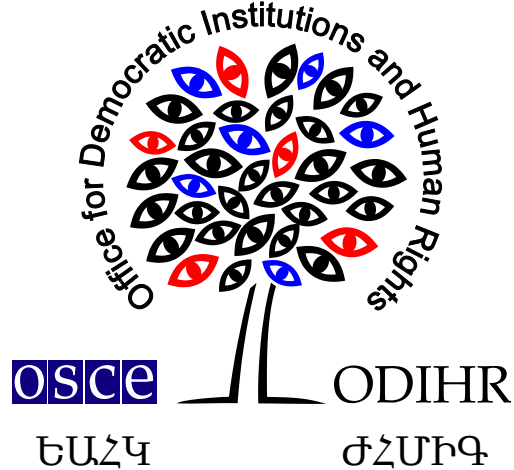


Վարչակազմ, 16 հունվար, 2017 թ.

Եզրակացություն թիվ FORB-ARM/311/2017 [AIC]

<http://www.legislationline.org/>



ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

«ԽՂՃԻ ԱԶՍՏ ՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ» Հ ԱՅ ԱՍՏ ԱՆԻ

Հ ԱՆՐԱՊԵՏ ՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔՈՒՄ ՓՈՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ

ԿԱՏ ԱՐԵԼ ՈՒ ՄԱՍԻՆ Հ ԱՅ ԱՍՏ ԱՆԻ Հ ԱՆՐԱՊԵՏ ՈՒԹՅԱՆ

ՕՐԵՆՔԻ ՆԱԽԱԳԾԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Եզրակացությունը պատրաստվել է Փոփոխություններին և ակազածի անգլերեն ռազմական թարգմանություն և հիմնականում տրամադրվել է Հայաստանի Հանրապետության Մարդու իրավունքներին պաշտպանը

Սույն եզրակացությունը պատրաստված է Կրոնիկալի և համագործակցության փորձագետների ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ի խորհրդատվական հանձնախմբի անդամ տղին. Ջոյլա Կրոնիկալի և համագործակցության փորձագետների ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ի խորհրդատվական հանձնախմբի անդամ պրին. Մարկո Վենտուրան, Կրոնիկալի և համագործակցության փորձագետների ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ի խորհրդատվական հանձնախմբի անդամ տղին. Էլենա Ազատյան և մարդու իրավունքներին միջազգային փորձագետ տղին. Ալիս Թոմասը

ԵԱՀԿ Ժողովրդավարական հաստատություններին և մարդու իրավունքներին գրասենյակ
Ulica Miodowa 10 PL-00-251 Warsaw ph. +48 22 520 06 00 fax. +48 22 520 0605

*Առկա է նաև սույն եզրակացությունը հայերեն տարբերակը:
Այնուամենայնիվ, փաստաթղթի միակ պաշտոնական տարբերակ է մնում անգլերենը:*

ԵԱՀԿ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքին ախազ ծի վերաբերյալ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

I.	ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	3
II.	ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ	4
III.	ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ	5
IV.	ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	9
1.	Կրոնի կամ համոզմունքի ազատության իրավունքին առնչվող միջազգային ստանդարտները և ԵԱՀԿ-ի շրջանակում ստանձնված հանձնառությունները	9
2.	Ընդհանուր մեկնաբանություններ	12
3.	Կրոնի կամ համոզմունքի ազատության իրավունքի ապահովման երաշխիքները .	16
	3.1. Երաշխիքների շրջանակը	16
	3.2. Սեփական կրոնը կամ համոզմունքն արտահայտելու ազատության սահմանափակումները.....	20
4.	Կրոնական միավորումները և կազմակերպությունները.....	25
	4.1. Կրոնական միավորումները.....	25
	4.2. Կրոնական կազմակերպությունները	30
5.	Կրոնական կազմակերպության գործունեության կասեցումը, լուծարումը և կրոնական կազմակերպության գործունեության նկատմամբ վերահսկողությունը	40
6.	Որոշ այլ մտահոգություններ.....	44
	6.1. «Կրոնական ատելություն հարուցելը».....	44
	6.2. Բռնության, խաբեության կամ սպառնալիքի միջոցով դավանափոխությանը հարկադրելը (Քրեական օրենսգրքի 160-րդ հոդված).....	47
	6.3. «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերությունների մասին» օրենքում փոփոխություն և լրացումներ կատարելու մասին օրենքի նախագիծը.....	48
8.	Օրենսդրական գործընթացը և մասնակցային մոտեցումը.....	51

Առ դիր . «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքին ախազ ծի (Հասանելի է հետևյալ հղումով. <https://www.e-draft.am/projects/246/about>)

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքին ախազ ծի վերաբերյալ

I. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

1. 2017 թվականի հունիսի 20-ին ԵԱՀ Կ-ի Ժողովրդավարական հաստատություններին և մարդու իրավունքներին գրասենյակն (հետայսու՝ «ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ») ստացավ «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքին ախազ ծի (հետայսու՝ «Օրենքին ախազ ծի») փորձաքննությունը և ենթարկելու մասին Հայաստանի Հանրապետության Մարդու իրավունքներին պաշտպանի խնդրանքը:
2. 2017 թվականի հունիսի 13-ին ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ը պատասխանեց նշված խնդրանքին՝ հաստատելով, որ ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ը պատրաստ է մարդու իրավունքներին միջազգային ստանդարտներին և ԵԱՀ Կ-ի մարդկային տարածաշրջանում ստանձնած հանձնառություններին Օրենքին ախազ ծի համապատասխանության վերաբերյալ իրավաբանական եզրակացություն պատրաստել:
3. 2009 և 2010 թվականներին ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ը և «Իրավունքի միջոցով ժողովրդավարությունը և վերականգնողական հանձնաժողովը» (հետայսու՝ «Վենետիկի հանձնաժողով») արդեն իսկ փորձաքննությունը ենթարկել «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքին ախազ ծի և երկու համատեղ եզրակացություններ էին ներկայացրել այդ ախազ ծի վերաբերյալ (հետայսու՝ «2009 թվականի համատեղ եզրակացություն» և «2010 թվականի համատեղ եզրակացություն»):¹ Այդ փոփոխություններին ախազ ծի, սակայն, այդպես էլ չընդունվեց: 2011 թվականին Հայաստանի իշխանությունները պատրաստել էին «Խղճի և կրոնի ազատություն մասին» Հայաստանի Հանրապետության ամբողջովին նոր օրենքի նախագիծ, որը նույնպես փորձաքննությունը ենթարկեց ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի և Վենետիկի

¹ Տե՛ս ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ և Վենետիկի հանձնաժողով, «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքին և Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի վերաբերյալ համատեղ եզրակացություն, 23 հունիս, 2009 թ., <<http://www.legislationline.org/documents/id/15602>>: Տե՛ս նաև «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություններ կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքին և Հայաստանի Հանրապետության (...) օրենքներում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի վերաբերյալ համատեղ եզրակացություն, 22 դեկտեմբեր, 2010 թ., <<http://www.legislationline.org/documents/id/16086>>:

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

հանձնաժողովի կողմից,² սակայն ի վերջո նույնպես չընդունվեց:

4. Սույն եզրակացությունը պատրաստվել է՝ արձագանքելով վերոհիշյալ խնդրանքին:

II. ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ

5. Սույն եզրակացության շրջանակն ընդգրկում է միայն փորձաքննություն համար ներկայացված Օրենքի նախագիծը: Այդ սահմանափակմամբ հանդերձ՝ սույն եզրակացությունն Հայաստանում կրոնի կամ համոզմունքի ազատության իրավունքը կարգավորող իրավական և ինստիտուցիոնալ ողջ դաշտի լիարժեք և համապարփակ փորձաքննությունն է:
6. Եզրակացության մեջ առաջ են քաջվում կարևորագույն խնդիրները, նշվում են մտահոգությունն պատճառող ոլորտները: Որպեսզի տեքստը հակիրճ լինի, Եզրակացությունն ավելի շատ կենտրոնանում է ոչ թե Օրենքի նախագծի դրական կողմերի, այլ՝ այն ոլորտների վրա, որոնցում անհրաժեշտ են փոփոխություններ կամ բարելավումներ: Ստորև բերված առաջարկությունները հիմնված են միջազգային ստանդարտների, նորմերի և պրակտիկայի, ինչպես նաև ԵԱՀ Կ-ի մարդկային տարածաշափռում ստանձնած համապատասխան հանձնառությունների վրա: Եզրակացության մեջ նաև ըստ անհրաժեշտության ընդգծվում է ԵԱՀ Կ-ի մասնակից պետությունների հաջողված փորձնային ոլորտում:
7. Ավելին, Կանանց նկատմամբ խտրականությունների վերացման մասին կոնվենցիային³ (հետագայում՝ «ԿԽՎԿ») և Գենդերային հավասարության խրախուսման ԵԱՀ Կ-ի 2004 թվականի գործողությունների ծրագրին,⁴ ինչպես նաև ԵԱՀ Կ-ի գործունեության մեջ գենդերային տեսակետը ներառելու հանձնառությունների, ծրագրերի և նախագծերի համահունչ սույն Եզրակացության վերլուծության մեջ հաշվի է առնվում, որ Օրենքի նախագիծը կարող է տարբեր կերպ ազդել կանանց և տղամարդկանց վրա:

² Տե՛ս ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի Վեներաբլի հանձնաժողովի «Խղճի և կրոնի ազատություն մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի և Հայաստանի Հանրապետության այլ օրենքներում փոփոխություններ կատարելու մասին օրենքների նախագծերի վերաբերյալ համատեղ եզրակացություն, 17 հոկտեմբեր, 2011 թ., <<http://www.legislationline.org/documents/id/16663>>:

³ Տե՛ս Կանանց նկատմամբ խտրականությունների վերացման մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիան (հետագայում՝ «ԿԽՎԿ»), որն ընդունվել է Գլխավոր ասամբլեայի 1979 թվականի դեկտեմբերի 18-ի թիվ 34/180 բանաձևով: Հայաստանի Հանրապետությունը միացել է նշված Կոնվենցիային 1993 թվականի սեպտեմբերի 13-ին:

⁴ Տե՛ս Գենդերային հավասարության խրախուսման ԵԱՀ Կ-ի 2004 թվականի գործողությունների ծրագրի 32-րդ կետը: Ծրագրի նախատվել է թիվ 14/04 որոշմամբ, MC.DEC/14/04 (2004), <<http://www.osce.org/mc/23295?download=true>>:

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

8. Սույն Եզրակացությունը հիմնված է Օրենքի նախագծի ոչ պաշտոնական անգերեն թարգմանություն վրա, որը տրամադրել է Հայաստանի Հանրապետության Մարդու իրավունքների պաշտպանը: Այդ թարգմանությունը կցված է սույն փաստաթղթին՝ Առդիրի տեսքով: Հնարավոր են Օրենքի նախագծի թարգմանությամբ պայմանավորված սխալներ: Առկա է նաև սույն եզրակացության հայերեն տարբերակը: Այնուամենայնիվ, փաստաթղթի միակ պաշտոնական տարբերակ է մնում անգլերենը:
9. Հաշվի առնելով վերոգրյալը, ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ը ցանկանում է հիշատակել, որ սույն Եզրակացությունը չի բացառում Հայաստանում կրոնի կամ համոզմունքի ազատության իրավունքի վերաբերող համապատասխան իրավական ակտերի կամ հարակից օրենսդրության վերաբերյալ լրացուցիչ գրավոր կամ բանավոր առաջարկությունների և մեկնաբանությունների ձևակերպումն ապագայում ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի կողմից:

III. ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ

10. Իսկզբանե հարկ է նշել, որ Օրենքի նախագիծը որոշ էական բարելավումներ է պարունակում մարդու իրավունքների միջազգային և տանդարտներին համապատասխանելու առումով: Ընդունվելու դեպքում Օրենքի նախագիծը կարտացոլի կրոնի կամ համոզմունքի ազատությանն առնչվող հայաստանյան օրենսդրության վերաբերյալ ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի և Վենետիկի հանձնաժողովի կողմից նախկինում ներկայացված հիմնական առաջարկությունների որոշ մասը: Մինչև սույն ժամանակ, լրացուցիչ փոփոխություններ են անհրաժեշտ, որպեսզի Օրենքի նախագիծը լինվին համապատասխանի միջազգային և տանդարտներին և ԵԱՀ-ի մարդկային տարածաշրջանում ստանձնած հանձնառություններին:
11. Մասնավորապես, Օրենքի նախագծի հեղինակները դրվատանքի են արժանի, քանի որ կրոնի կամ համոզմունքի ազատության իրավունքը երաշխավորում են ոչ միայն Հայաստանի քաղաքացիներին (ինչպես այժմ է նախատեսված «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության 1991 թվականին ընդունված և ներկայումս գործող օրենքով⁵ (հետայսու՝ «1991 թվականի

⁵ «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքն ընդունվել է 1991 թվականին, վերջին անգամ փոփոխվել՝ 2011 թվականին: Օրենքի տեքստն հասանելի է հետևյալ հղումով.
<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/5744/file/Armenia_law_freedom_conscience_religious_orgs_1991_am2011_en.pdf>:

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

օրենք»)), այլև՝ յուրաքանչյուր անձի: Ավելին, Օրենքի նախագիծն այլևս պարունակում է երաշխիքներ, որոնք կրոնի կամ համոզմունքի ազատության՝ իրավունքի հիմնարար քաղաքիչներն են, մասնավորապես՝ այն փաստը, որ կրոնական միավորումներն իրավունք ունեն իրենց իրավունքներն իրացնել առանց պետական գրանցման, ինչպես նաև սեփական կրոնը կամ համոզմունքը փոխելու իրավունքը և սեփական կրոնը կամ համոզմունքն հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով դավանելու ազատությունը, ի թիվս այլոց (տե՛ս նաև ստորև՝ 21-րդ պարբերությունը): Օրենքի նախագծով նաև նախատեսվում է, որ երեխաների կրոնական դաստիարակությունն ապահովելու ծնողների իրավունքը կիրառելի է մինչև երեխաների 14 տարին յրանալը, որի միջոցով պաշտպանվում է հասուն երեխայի կրոնի կամ համոզմունքի ազատությունը, ինչպես և առաջարկվում է «Խղճի և կրոնի ազատության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի և Հայաստանի Հանրապետության այլ օրենքներում փոփոխություններ կատարելու մասին օրենքների նախագծերի վերաբերյալ ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի և Վենետիկի հանձնաժողովի համատեղ եզրակացությունն մեջ⁶ (հետայսու՝ «2011 թ. համատեղ եզրակացություն»):

12. Մինևնույն ժամանակ, Համատեղ եզրակացություններում տեղ գտած որոշ երկրան առաջարկություններ հաշվի չեն առնվել, և Օրենքի նախագիծն ընդունելուց առաջ անհրաժեշտ կլինի անդրադարձնել որոշ հիմնարար խնդիրներին: Ավելին, Օրենքի նախագծի որոշ դրույթներ կրոնի կամ համոզմունքի ազատության իրավունքի անհիմն սահմանափակումներ են պարունակում, մասնավորապես՝ օտարերկրյա ֆինանսավորման արգելքը, անդամների հաշվառում վարելու կրոնական կազմակերպությունների պարտավորությունը, ինչպես նաև կանոնադրական նպատակները չկատարելու և որոշ այլ դեպքերում կրոնական կազմակերպությունների նկատմամբ վարչական տույժերի կիրառությունը:
13. Դրանից զատ, միջազգային ստանդարտներին համաձայն, Օրենքի նախագիծը պետք է վերաբերի ոչ միայն «կրոնին», այլ նաև՝ «համոզմունքին» և «կրոնական կամ համոզմունքի կազմակերպություններին»: Կրոնի կամ համոզմունքի ազատության իրավունքի սահմանափակմանը վերաբերող դրույթները պետք է ավելի հստակ և նեղ ձևակերպումներ ստանան: Մասնավորապես, Օրենքի նախագծով պետք է սահմանվի, որ թույլատրելի համարվող սահմանափակումները պետք է ամրագրված լինեն օրենքով, լինեն անհրաժեշտ, և համաչափ լինեն դրանցով հետապնդվող

⁶ Տե՛ս էջ 2-րդ ստակի 2-րդ ծանոթագրությունը, 26-րդ կետ (2011 թվականի համատեղ եզրակացություն):

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

(իրավաչափ) նպատակին: Ավելին, ինչպես նշված է 2011 թվականի համատեղ եզրակացության մեջ, մարդու իրավունքներին միջազգային փաստաթղթերում «պետական անվտանգությունը» նախատեսված չէ որպես նման սահմանափակումներ կիրառելու հիմք: Ավելին, կրոնական կամ համոզմունքի համայնքները պետք է կարողանան ցանկություն դեպքում որպես իրավաբանական անձ գրանցվել պետության իրավական համակարգում և օգտվել գրանցումից բխող իրավունքներից՝ անկախ իրենց անդամների կամ հավատացյալների թվից: Եզրակացության մեջ նաև միջարքառաջարկություններ են արվում, որոնց նպատակն է ապահովել Օրենքի նախագծի դրույթներին համապատասխանությունը քրեական օրենքի որոշակիություն և կարգունքին:

14. Մարդու իրավունքներին միջազգային ստանդարտներին և հաջողված փոքր Օրենքի նախագծի համապատասխանությունն ապահովելու նպատակով ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ը սույն ներկայացումն է հետևյալ հիմնական առաջարկությունները.

- A. Ուղղակիորեն նշել, որ Հայաստանյայց Առաքելական և Առաքելական (հետայսու՝ «ՀԱՄԵ») նկատմամբ տարածվում են Օրենքի նախագծի դրույթները, [պարբ. 24]
- B. Փոփոխել Օրենքի նախագծի դրանում հղումն անելով ոչ միայն «կրոնին», այլ նաև «համոզմունքին», ինչպես նաև «կրոնական կամ համոզմունքի կազմակերպություններին», [պարբ. 25]
- C. Հետևյալ կերպ փոփոխել 5-րդ հոդվածը.
 - հանել «պետական անվտանգության» մասին նշումը՝ այն միջազգային ստանդարտներին համահունչ փոխարինելով «հանրային անվտանգություն» եզրույթով, [պարբ. 37]
 - սահմանել, որ մտքի, խղճի և կրոնի կամ համոզմունքի *արտահայտման* ազատության սահմանափակումները պետք է պարտադիր կերպով ամրագրված լինեն օրենքով, լինեն անհրաժեշտ, և համաչափ լինեն դրանցով հետապնդվող (իրավաչափ) նպատակներին, [պարբ. 41]
 - մանրամասնել նշված սահմանափակումների կիրառման գործընթացը, այդ թվում՝ նշելով նման որոշում կայացնելու իրավասությունը օժտված անձը կամ մարմինը, նրանց փաստաթղթերի բովանդակությունը և ձևերը, ինչպես նաև դրանք հիմնավորելու անհրաժեշտությունը, և թե ներգրավված անձը կամ կազմակերպությունն ինչպես

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

կարող է մասնակցել գործընթացին և լավաճել ,
[պարբ . 41]

- առավել հստակ և ներդասակերպումներ տալ այն հիմքերին , որոնք հանգեցնում են 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված սահմանափակումներին , [պարբ . 42-46]

D. Լրացում կատարել օրենքի նախագծում՝ ապահովելով , որպեսզի կրոնի կամ համոզմունքի իրավունքները խախտումներ չկատարվեն վերաբերյալ պնդումներ ներկայացնող սուբյեկտներն ունենան արդյունավետ իրավական պաշտպանություն իրավունքներ , ինչպես նաև 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով ուղղակիորեն սահմանելով կրոնական կամ համոզմունքի կազմակերպության անդամ դառնալու իրավունքը , [պարբ . 34 և 50]

E. Վերանայել կրոնական կազմակերպություն գրանցելու համար պահանջվող անդամներին թվի նվազագույն շեմը 50-ից 150-ի բարձրացնելու մասին դրույթը միաժամանակ ապահովելով , որպեսզի կրոնական կամ համոզմունքի համայնքը կարողանա ցանկության դեպքում որպես իրավաբանական անձ գրանցվել պետության իրավական համակարգում՝ անկախ իր անդամներին կամ հավատացյալներին թվից , [պարբ . 49 և 54]

F. Օրենքի նախագծի 9-րդ հոդվածում առավել հստակորեն ամրագրել այն խիստ սահմանափակ դեպքերը , որոնցում կարելի է մերժել կրոնական կազմակերպություններին պետական գրանցումը՝ միջազգային ստանդարտներին համահունչ , [պարբ . 63]

G. Օրենքի նախագծի 15-րդ հոդվածում ուղղակիորեն սահմանել , որ լուծարումը թույլատրելի է միայն այն ժամանակ , երբ խախտումը վերացնելու կամ կանխելու այլ միջոցները սպառվել են , կամ երբ խախտումներն այլ կերպ հնարավոր չէ վերացնել , [պարբ . 81]

H. Քրեական օրենսգրքի 226-րդ հոդվածի 1-ին մասում ՔՔԻՄԴ-ի 20-րդ հոդվածին համահունչ հստակեցնել «կրոնական ատելություն հարուցելու» սահմանումը միաժամանակ հստակորեն սահմանելով «ատելություն» եզրույթը ներառյալ ուղղակի պահանջը դիտավորության կամ անզոչության մասին , ինչպես նաև՝ սահմանել պաշտպանություն , հիմքեր կամ բացառություններ , օրինակ՝ երբ հայտարարություններն արվել են հանրային հետաքրքրություններ կայացնող խնդրի վերաբերյալ բարեխիղճ քննարկումներին կամ հանրային բանավեճի շրջանակում , կամ՝ որպես արվեստի արտահայտում կամ ստեղծագործություն , [պարբ . 86-90] և

ԵԱՀԿ/ԺՀ ՄԻԳ-ի Եզրակացու թյունը «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

I. Օրենքի նախագծի ցահանել .

- Ի ենցանդամներին հաշվառումը վարելու՝ կրոնական կազմակերպությունների պարտավորությունը, որը ներկայումս նախատեսված է Օրենքի նախագծի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով, [պարբ. 67]
- Օտարերկրյա ֆինանսավորման արգելքը, որը ներկայումս նախատեսված է Օրենքի նախագծի 11-րդ հոդվածի 4-րդ մասով, [պարբ. 73]
- Վարչական իրավախախտումներին վերաբերյալ օրենսգրքի նոր 205.3 հոդվածը կրոնական կազմակերպությունների գործունեության կանոնադրական նպատակներին չհամապատասխանության մասին, [պարբ. 62] և
- «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերությունների մասին» օրենքի նոր 2-րդ հոդվածը, եթե այդ դրույթը իմաստնայն է, որ ՀԱՍԵ-ի դավանանքի ցանկացած լրատվական լուսաբանման համար պահանջվում է ՀԱՍԵ-ի համաձայնությունը, և եթե չկա որևէ այլ տարբերակ, որով հանրային լրատվամիջոցներն իրավասու են լուսաբանել ՀԱՍԵ-ին առնչվող փաստերը և կարծիքները: [պարբ. 93-96]

Սույն Եզրակացու թյան տեքստում ներառված են մուգ տատանակով ընդգծված որոշ այլ առաջարկություններ ևս:

IV. ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

1. Կրոնիկամ համոզմունքի ազատության իրավունքին առնչվող միջազգային ստանդարտները և ԵԱՀԿ-ի շրջանակում ստանձնված հանձնառությունները

15. Օրենքի նախագիծը սույն Եզրակացու թյան մեջ վերլուծվում է միջազգային այն ստանդարտներին համապատասխանության տեսանկյունից, որոնք Հայաստանի Հանրապետությունը պարտավորվել է պահպանել կրոնիկամ համոզմունքի ազատության, ինչպես նաև միավորման ազատության առնչությամբ: Օրենքի նախագիծը սույն Եզրակացու թյան մեջ վերլուծվում է նաև այս ոլորտում ԵԱՀԿ-ի շրջանակում ստանձնված կարևոր հանձնառություններին տեսանկյունից:

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

16. Այս նկարտում միջազգային հիմնական պարտավորությունները գետեղված են *Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքներին մասին ՄԱԿ-ի միջազգային դաշնագրում*⁷ (հետայսու՝ «ՔՔԻՄԴ»), մասնավորապես՝ ՔՔԻՄԴ-ի 18-րդ հոդվածում (մտքի, խղճի և կրոնի ազատությունը) և 22-րդ հոդվածում (միավորման ազատությունը), ինչպես նաև՝ նշված երկու իրավունքների կապակցությամբ՝ 2-րդ հոդվածում (իրավունքներն հարգելու և ապահովելու պարտավորությունը՝ առանց որևէ տեսակի տարբերակման): Ավելի ինչ, նմանապես կիրառելի է նաև *Մարդու իրավունքներին և հիմնարար ազատություններին պաշտպանությունը* *եվրոպական կոնվենցիան*⁸ (հետայսու՝ «ՄԻԵԿ»), հատկապես ՄԻԵԿ-ի 9-րդ հոդվածը (մտքի, խղճի և կրոնի ազատությունը) և ՄԻԵԿ-ի 11-րդ հոդվածը (հավաքի և միավորման ազատությունը), ինչպես նաև՝ նշված երկու իրավունքների կապակցությամբ՝ 14-րդ հոդվածում (խտրականության արգելքը): ՄԻԵԿ-ի 1-ին արձանագրության 2-րդ հոդվածով⁹ նույնպես ուղղակիորեն նախատեսվում է, որ «պետությունը կրթություն և ուսուցման բնագավառում իր ստանձնած ցանկացած գործառնություն իրականացնելիս հարգում է ծնողների՝ զավակների համար իրենց կրոնական և փիլիսոփայական համոզմունքներին համապատասխան կրթություն և ուսուցում ապահովելու իրավունքը»:
17. Բացի դրանից, Հայաստանի Հանրապետությունը կրոնի կամ համոզմունքի ազատության հետ կապված բազմաթիվ հանձնառություններ է ստանձնել ԵԱՀ Կ-ի տարբեր փաստաթղթերով, որոնցից հատկապես հարկ է հիշատակել Վիեննայի 1989 թվականի փաստաթղթերը, որով նախատեսվում է նաև հիմնական իրավունքները՝ ներառյալ հավատացյալների համայնքների իրավաբանական անձի կարգավիճակի ճանաչման իրավունքը, պաշտանմունքի ազատորեն հասանելի վայրեր պահպանելու իրավունքը և կրոնական կրթություն և ուսուցում իրավունքը (պարբ. 16):¹⁰ Ավելի ինչ, Կոպենհագենի 1990 թվականի փաստաթղթում նշվում է, որ յուրաքանչյուր պետություն պարտավոր է հարգել և եփական կրոնի կամ համոզմունքը միայնակ կամ այլ անձանց հետ համայնքով, հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով արտահայտելու իրավունքը՝ պաշտանմունքի, ուսուցման, ուսմունք

⁷ Տե՛ս *Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքներին մասին ՄԱԿ-ի միջազգային դաշնագրի* (հետայսու՝ «ՔՔԻՄԴ»), որն ընդունվել է ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1966 թվականի դեկտեմբերի 16-ի թիվ 2200A (XXI) բանաձևով: Հայաստանի Հանրապետությունը միացել է ՔՔԻՄԴ-ին 1993 թվականի հունիսի 23-ին:

⁸ Տե՛ս *Մարդու իրավունքներին և հիմնարար ազատություններին պաշտպանություն* *մասին* *եվրոպական կոնվենցիան* (հետայսու՝ «ՄԻԵԿ»), որը ստորագրվել է 1950 թվականի նոյեմբերի 4-ին, ուժի մեջ մտել 1953 թվականի սեպտեմբերի 3-ին: Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրել է ՄԻԵԿ-ը 2002 թվականի ապրիլի 26-ին:

⁹ Տե՛ս *ՄԻԵԿ-ի թիվ 1 արձանագրությունը*, որը ստորագրվել է 1952 թվականի մարտի 20-ին, ուժի մեջ մտել 1954 թվականի մայիսի 18-ին: Հայաստանի Հանրապետությունը այս արձանագրությունը վավերացրել է 2002 թվականի ապրիլի 26-ին:

¹⁰ Առկա է հետևյալ հղումով. <<http://www.osce.org/mc/40881>>:

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքին ախազ ծի վերաբերյալ

քարոզելու և արարողություններ կատարելու միջոցով: Ավելին, մասնակից պետությունները պարտավոր են ապահովել, որպեսզի այդպիսի իրավունքներ իրականացման նկատմամբ կիրառվեն միայն օրենքով սահմանված և միջազգային ստանդարտներին համապատասխանող սահմանափակումներ (պարբ. 9.4): Բացի դրանից, Մասստրիխտի 2003 թվականի փաստաթղթում ընդգծվում է կրոնի կամ համոզմունքի ոլորտում խտրականություն քննարկման և կոմպրոմիսի անհնարելիության վերաբերյալ և ազգային իրազրուցման արդյունավետ միջոցառումներով կրոնի կամ համոզմունքի ազատությունն օժանդակելու պետություն պարտավորությունը (պարբ. 9): Այդ հանձնառությունները հետագայում վերահաստատվել են ԵԱՀ Կ-ի նախարարական խորհրդի 2013 թվականի որոշմամբ:¹¹

18. ԵԱՀ Կ-ի շրջանակում ստանձնված հանձնառություններում նման օրինակ պաշտպանություն է նախատեսված միավորման ազատություն համար (տե՛ս, ի թիվս այլոց, Կոպենհագենի 1990 թվականի փաստաթուղթը, պարբ. 9.3):¹²

19. Մտորանքների կայացվող առաջարկություններում ըստ անհրաժեշտության հղում կարվի նաև ոչ պարտադիր բնույթ ունեցող այլ փաստաթղթերի, որոնք առավել մանրակրկիտ ուղենիշներ են պարունակում, մասնավորապես՝ *Կրոնի և կամ համոզմունքի վերաբերող օրենսդրության փորձաքննություն*՝ ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի և *Վենետիկի հանձնաժողովի 2004 թվականի համատեղ ուղենիշները*¹³ (հետայսու՝ «Կրոնի կամ համոզմունքի ազատություն վերաբերյալ 2004 թվականի ուղենիշներ»), *Կրոնական կամ համոզմունքի համայնքներին իրավաբանական անձի կարգավիճակի վերաբերյալ ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի և Վենետիկի հանձնաժողովի 2014 թվականի համատեղ ուղենիշները*¹⁴ (հետայսու՝ «Իրավաբանական անձի կարգավիճակի վերաբերյալ 2014 թ. ուղենիշներ»), և *Միավորման ազատություն վերաբերյալ ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի 2015 թվականի համատեղ ուղենիշները*:¹⁵

¹¹ Տե՛ս ԵԱՀ Կ, *Նախարարական խորհրդի թիվ 3/13 որոշումը մտքի, խղճի, կրոնի կամ համոզմունքի ազատության մասին* (Կիև, 2013 թ.), <<http://www.osce.org/mc/109339>>:

¹² ԵԱՀ Կ-ի մարդկային տարածաշրջանում ստանձնված այս և այլ հանձնառություններին վերաբերյալ տե՛ս ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ, *Մարդկային տարածաշրջանում ստանձնված հանձնառությունները* (թեմատիկ հայտարարում), 3-րդ հրատարակություն, հատկապես 3.1.8 կետը, <<http://www.osce.org/odihr/76894>>:

¹³ Տե՛ս ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ և Վենետիկի հանձնաժողով, *Կրոնի և կամ համոզմունքի վերաբերող օրենսդրության փորձաքննություն ուղենիշներ (2004 թ.)*, <http://www.legislationline.org/download/action/download/id/2283/file/Guidelines_Review_Legislation_Religion_Belief.pdf> (հետայսու՝ «Կրոնի կամ համոզմունքի ազատություն վերաբերյալ 2004 թ. ուղենիշներ»):

¹⁴ Տե՛ս ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ և Վենետիկի հանձնաժողով, *Կրոնական կամ համոզմունքի համայնքներին իրավաբանական անձի կարգավիճակի վերաբերյալ ուղենիշներ (2014 թ.)*, <<http://www.osce.org/odihr/139046?download=true>> (հետայսու՝ «Իրավաբանական անձի կարգավիճակի վերաբերյալ 2014 թ. ուղենիշներ»):

¹⁵ Տե՛ս ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ և Վենետիկի հանձնաժողով, *Միավորման ազատության վերաբերյալ ուղենիշներ (2015 թ.)*, <<http://www.osce.org/odihr/132371>> (հետայսու՝ «Միավորման ազատության վերաբերյալ 2015 թ. ուղենիշներ»):

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

20. Հղումներ կատարելու նպատակով օգտակար փաստաթղթեր են նաև Կրոնի կամ համոզմունքի հիմքով անհանդուրժողություն և խտրականությունների բռնությունների վերացման մասին ՄԱԿ-ի 1981 թվականի հռչակագիրը (հետայսու՝ «ՄԱԿ-ի 1981 թվականի հռչակագիր»),¹⁶ ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների կոմիտեի Թիվ 22 ընդհանուր մեկնաբանությունը մտքի, խղճի և կրոնի ազատությունների իրավունքի մասին,¹⁷ Կրոնի կամ համոզմունքի հարցերով ՄԱԿ-ի հատուկ գեկուլցոդի գեկուլցները¹⁸ և ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների խորհրդի կիրառելի բանաձևերը:¹⁹

2. Ընդհանուր մեկնաբանություններ

21. Օրենքի նախագծի հեղինակներին հարկ է նախևառաջ դրվատել ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի և Վենետիկի հանձնաժողովի կողմից ներկայացված համատեղ եզրակացություններում արված առաջարկություններից շատերը հաշվի առնելու համար՝ մասնավորապես հետևյալ առումներով.

- Միջազգային պայմանագրերն ուղղակիորեն մատնանշող դրույթը (տե՛ս Օրենքի նախագծի 2-րդ հոդվածը),²⁰
- Կրոնի կամ համոզմունքի ազատության իրավունքը երաշխավորում է ոչ միայն Հայաստանի քաղաքացիներին (ինչպես այժմ է նախատեսված 1991 թվականին ընդունված և ներկայումս գործող օրենքով), այլև՝ յուրաքանչյուր անձի (տե՛ս, մասնավորապես, Օրենքի նախագծի 4-րդ հոդվածի 2-րդ մասը),²¹
- Դրույթներ, որոնք ուղղակիորեն պարունակում են սեփական կրոնը կամ համոզմունքը փոխելու իրավունքը (Օրենքի նախագծի 4-րդ հոդվածի 4-րդ մաս), սեփական կրոնը կամ համոզմունքն հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով դավանելու ազատությունը (4-րդ հոդվածի 4-րդ մաս) և առօրյա կյանքում սեփական կրոնին համաձայն գործելու ազատությունը (4-րդ հոդվածի 4-րդ մաս), քանի որ դրանք բռնություն կամ համոզմունքի

¹⁶ Տե՛ս Կրոնի կամ համոզմունքի հիմքով անհանդուրժողություն և խտրականությունների բռնությունների վերացման մասին ՄԱԿ-ի հռչակագիրը, ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեա, 1981 թ. նոյեմբերի 25, UN Doc. A/RES/36/55, <<http://www.un.org/documents/ga/res/36/a36055.htm>>:

¹⁷ Տե՛ս ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների կոմիտեի, Թիվ 22 ընդհանուր մեկնաբանությունը մտքի, խղճի և կրոնի ազատությունների մասին (ՔՔԻՄԻ-ի 18-րդ հոդված), 27 սեպտեմբեր, 1993 թ., առկա է հետևյալ հղումով: <http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f21%2fRev.1%2fAdd.4&Lang=en>:

¹⁸ Առկա է հետևյալ հղումով: <<http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomReligion/Pages/Annual.aspx>>:

¹⁹ Առկա է հետևյալ հղումով: <http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?m=86>:

²⁰ Տե՛ս էջատակի 2-րդ ծանոթագրությունը, 25-րդ կետ (2011 թվականի համատեղ եզրակացություն):

²¹ Տե՛ս նույն տեղը, 22-րդ կետ (2011 թվականի համատեղ եզրակացություն):

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

ազատություն իրավունքի հիմնարար քաղաքականություն, որոնք հիշատակված չեն 1991 թվականի օրենքում,²²

- Ծնողներին և խնամակալներին իրավունքը՝ ապահովելու իրենց երեխաների կրոնական դաստիարակությունն իրենց սեփական համոզմունքներին համապատասխան (4-րդ հոդվածի 5-րդ մաս), միաժամանակ ամրագրելով, որ այդ կրթությունը և դաստիարակությունն ապահովելու ծնողներին իրավունքը կիրառելի է մինչև երեխաների 14 տարին յրանայր՝ այդ կերպ պաշտպանելով հասուն երեխայի կրոնիկամ համոզմունքի ազատությունը,²³
- Մեփական կրոնը կամ համոզմունքն արտահայտելու իրավունքի ընդարձակումը՝ դրանում ներառելով ոչ միայն եկեղեցական արարողությունները, կամ պաշտանմունքի ծիսակատարությունները, այլ նաև՝ պաշտանմունքի այլ դրսևորումները (4-րդ հոդվածի 4-րդ մաս), որի արդյունքում այս դրույթն այլևս չի սահմանափակվում միայն ավանդական կրոններով կամ միայն ավանդական կրոնին համանման պաշտանմունք կամ ինստիտուցիոնալ հատկանիշներ ունեցող կրոններով և համոզմունքներով,²⁴
- Կրոնական միավորումներն Օրենքի Նախագծի համաձայն իրավունք ունեն իրենց իրավունքներն իրացնել առանց պետական գրանցման (Օրենքի նախագծի 6-րդ հոդվածի 1-ին մաս),
- Կրոնական (կամ համոզմունքի) համայնքների գրանցման պարզեցված համակարգի ներդրումը, որի համար այլևս գրանցման պարտադիր նախապայման չէ, որպեսզի միավորումն «հիմնվի պատմականորեն կանոնացված որևէ սուրբ գրքի վրա» և «իր դավանանքով մտնի համաշխարհային ժամանակակից կրոնական-եկեղեցական համայնքների համակարգի մեջ», և
- 1991 թվականի գործող օրենքի 8-րդ հոդվածով ներկայումս նախատեսված հոգեորություն արգելքի հանումը,²⁵ ինչպես նաև այլ փոփոխություններ:

22. Կարևոր է նաև ընդգծել, որ Օրենքի նախագծի 1-ին հոդվածի 2-րդ մասով ուղղակիորեն նախատեսվում է, որ Հայաստանի Հանրապետության և ՀԱՄԵ-ի հարաբերությունները կարգավորվում են «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2007 թվականին ընդունված օրենքով

²² Տե՛ս նույն տեղը, 22-րդ կետ (2011 թվականի համատեղ եզրակացություն):
²³ Տե՛ս նույն տեղը, 26-րդ կետ (2011 թվականի համատեղ եզրակացություն):
²⁴ Տե՛ս նույն տեղը, 24-րդ կետ (2011 թվականի համատեղ եզրակացություն):
²⁵ Տե՛ս նույն տեղը, 43-60-րդ կետեր (2011 թվականի համատեղ եզրակացություն):

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

(հետայսու՝ «ՀԱՍԵ-ի մասին 2007 թվական օրենք»): Միևնույն ժամանակ, բոլոր այլ առումներով պարզ է, թե որքանով է Օրենքի նախագիծը կիրառելի լինելու ՀԱՍԵ-ի նկատմամբ, և թե ՀԱՍԵ-ի մասին օրենքի և Օրենքի նախագծի նորմերի միջև հնարավոր հակասություններն ինչպես են հանգուցալուծվելու: Ավելին, ՀԱՍԵ-ի մասին 2007 թվականի օրենքի 4-րդ հոդվածում նախատեսվող փոփոխություններով²⁶ վերացվելու է հղումն Օրենքի նախագծին՝ որպես Հայաստանի Հանրապետության և ՀԱՍԵ-ի միջև հարաբերությունները կարգավորող օրենսդրական ակտի: Այսպիսով, դակարծես վկայում է այն մասին, որ ՀԱՍԵ-ի նկատմամբ կիրառելի չեն լինելու Օրենքի նախագծի դրույթները:

23. ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի և Վենետիկի հանձնաժողովի նախկին եզրակացություններում արդեն իսկ ճանաչվել է ՀԱՍԵ-ի առանձնահատուկ պատմական դերը Հայաստանի Հանրապետությունում մեկնաբանելով, որ ՀԱՍԵ-ի առանձնահատուկ կարգավիճակն ինքնին անթույլատրելի չէ, այլ՝ որ չպետք է թույլ տալ, որպեսզի այն կրոնական կամ համոզմունքի այլ համայնքներին նկատմամբ խտրականություն հանգեցնի կամ նման խտրականություն հանգեցնի:²⁷ Եթե Օրենքի նախագիծն ՀԱՍԵ-ի նկատմամբ կիրառելի չէ, ապա դանշանակում է, որ ՀԱՍԵ-ի նկատմամբ չեն տարածվի մի շարք պարտավորություններ կամ սահմանափակումներ, որոնք Օրենքի նախագծով դրվում են կրոնական միավորումներին և կազմակերպություններին վրա:²⁸ Դա կարող է խտրական վերաբերմունք առաջացնել

²⁶ «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերություններին մասին» 2007 օրենքի 4-րդ հոդվածով ներկայումս նախատեսվում է. «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերություններին կարգավորման սկզբունքները սահմանված են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, ընդհանուր հարաբերությունները՝ «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով, այլ օրենքներով և միջազգային պայմանագրերով, իսկ առանձնահատուկ հարաբերությունները՝ որպես պետության և նրա կողմից ազգային ճանաչված Եկեղեցու հարաբերություններ, սույն օրենքով»:

²⁷ Տե՛ս էջատակի 2-րդ ծանոթագրությունը, 20-րդ կետ (2011 թվականի համատեղ եզրակացություն): Տե՛ս նաև էջատակի 1-ին ծանոթագրությունը, 10-րդ կետ (2010 թվականի համատեղ եզրակացություն), և 20-21-րդ պարբերություններ (2009 թվականի համատեղ եզրակացություն): Տե՛ս նաև էջատակի 17-րդ ծանոթագրությունը, 9-րդ պարբերություն (ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքներին կոմիտեի 1993 թվականի Թիվ 22 ընդհանուր մեկնաբանությունը), որում մնշվում է, որ «այն փաստը, որ մի կրոնը ճանաչված է որպես պետական կրոն, կամ կայացած է որպես պաշտոնական կամ ավանդական, կամ որ դրա հետևորդները բնակչության մեծամասնությունն են, չպետք է որևէ կերպ սահմանափակի ՔՔԻՄ-ով ներառյալ 18-րդ և 27-րդ հոդվածներով նախատեսված որևէ իրավունքի իրականացումը, և չպետք է որևէ խտրականություն առաջացնի այլ կրոնների հետևորդների կամ ոչ հավատացյալ անձանց նկատմամբ: Մասնավորապես, վերջիններս նկատմամբ խտրականություն առաջացնող որոշակի միջոցառումներ, ինչպիսիք են, օրինակ, գերակա կրոնի անդամների համար պետական ծառայություն մուտք գործելու իրավունքը սահմանափակող դրույթները կամ նրանց տնտեսական արավելությունները ընդհանուր կամ այլ հավատների պաշտամունքի նկատմամբ հատուկ սահմանափակումներ նախատեսող դրույթները համահունչ չեն կրոնի կամ համոզմունքի հիմքով խտրականություն արգելքին և 26-րդ հոդվածով նախատեսված հավասար պաշտպանություն երաշխիքին»:

²⁸ Տե՛ս, օրինակ, 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (3)-րդ կետը, որը վերաբերում է կրոնական քարոզչությանն այն դաստիարակչական կամ նախակրթական կամ կրթական

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետություն օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետություն օրենքին ախազ ծի վերաբերյալ

կրոնական կամ համոզմունքի այլ համայնքների նկատմամբ, ինչպես նաև՝ միջամտել կրոնական կամ համոզմունքի այլ համայնքների անդամների կողմից իրավունքների լիարժեք իրականացումը:²⁹

- 24. Ուստի, թեպետ կրոնական կազմակերպություններից մեկի համար կտրակական ապեւ տարբերվող իրավական կարգավիճակ սահմանելն ինքնին մարդու իրավունքների միջազգային ստանդարտների խախտում չէ, անորոշությունից և կրոնական կամ համոզմունքի այլ համայնքների նկատմամբ խտրականությունից և/կամ նրանց անդամների իրավունքների լիարժեք իրականացման նկատմամբ միջամտությունից խուսափելու համար խորհուրդ է տրվում ուղղակիորեն սահմանել, որ ՀԱՄԵ-ն համարվում է կրոնական կազմակերպություն, և որպես այդպիսին, նրան նկատմամբ կիրառելի է Օրենքի նախադիծը, ինչպես նաև՝ ուղղակիորեն նախատեսել, թե տարբերությունների դեպքում որ օրենքն է գերակայելու մյուսին նկատմամբ:
- 25. Ի վերջո, հարկ է նշել, որ Օրենքի նախադիծն ընդհանուր առմամբ անդրադարձնում է մտքի, խղճի, կրոնի և կրոնական կազմակերպությունների ազատությանը, սակայն կարծես չի նախատեսում *ոչ կրոնական* համոզմունքի ազատությունը: Օրենքի նախադիծն ողջ տեքստն անհրաժեշտ է փոփոխել ապահովելով, որպեսզի այն ներառի հղումներ ոչ միայն «կրոնին», այլ նաև՝ ոչ կրոնական համոզմունքին, ինչը համահունչ կլինի ՔՔԻՄ-ի 18-րդ հոդվածին, ՄԵԿ-ի 9-րդ հոդվածին և ԵԱՀ Կ-ի շրջանակում ստանձնված համապատասխան հանձնառություններին: Նմանապես, կարելի է դիտարկել նաև համապատասխան նորմերը փոխելու միջոցով կրոնական կամ համոզմունքային կազմակերպություններին մասին դրույթներն և նախատեսելու նպատակահարմարությունը:

հաստատություններում, որտեղ դատարանի վրում կամ ուսումնառում են մինչև 14 տարեկան անչափահաս անձինք: 7-րդ հոդվածի 2-րդ մասը կրոնական կազմակերպությունների նկատմամբ կիրառելի հաշվետու գործելի կերպի սկզբունքի մասին: 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասը կրոնական կազմակերպությունների կանոնադրություն մասին: 11-րդ հոդվածի 2-5-րդ մասերը կրոնական կազմակերպությունների պարտականությունների և նրանց նկատմամբ կիրառելի սահմանափակումների մասին: 13-րդ հոդվածը կրոնական կազմակերպություններին ներկայացվող հաշվետվությունների պահանջների մասին: 16-րդ հոդվածը կրոնական կազմակերպությունների գործունեության վերահսկողություն մասին:

²⁹ Տե՛ս, օրինակ, ՄԵԿ, *Manoussakis-ն ընդդ.* Հունաստանի (զանգատ թիվ 18748/91, դատավճիռը՝ 26 սեպտեմբեր, 1996 թ.), հատկապես 48-րդ պարբերությունը, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58071>>:

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

3. Կրոնի կամ համոզմունքի ազատության իրավունքի ապահովման երաշխիքները

3.1. Երաշխիքների շրջանակը

26. Ինչպես նշվեց վերը՝ 21-րդ կետում, ողջունելի է այն հանգամանքը, որ կրոնական կրթություն և դաստիարակություն ապահովելու ծնողների իրավունքը կիրառելի է միայն մինչև երեխաների 14 տարեկանը ընդհանուր ժամանակ, Օրենքի նախագծի 4-րդ հոդվածի 6-րդ մասում խնամակալների մասով նախատեսված չէ նրանց խնամակալության ներքո գտնվող անձանց կրոնական դաստիարակության և կրթության նույնանման սահմանափակում, որը նշանակում է, որ այդ դեպքում չի ապահովվում հասուն երեխայի կրոնի կամ համոզմունքի ազատությունը:³⁰ Օրենքի նախագծի 4-րդ հոդվածի 6-րդ մասով խնամակալների համար սահմանվող կանոնները պետք է նույնը լինեն, ինչ ծնողների մասով, և խորհուրդ է տրվում քստայ դմ փոփոխել 4-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:
27. Օրենքի նախագծի 4-րդ հոդվածի 8-րդ մասով նախատեսվում է, որ «մտքի, խղճի և կրոնի ազատության ուղղակի կամ անուղղակի սահմանափակումները, այդ թվում նաև պաշտանմունքի անհատական կամ խմբային դրսևորումների ուղղակի կամ անուղղակի սահմանափակումները՝ բացառությամբ սույն օրենքի 5-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքերի, բռնության, խաբեության կամ սպառնալիքի միջոցով դավանափոխությանը հարկադրելը, կրոնական հոդի վրա հետապնդումները, կրոնական ատելություն բորբոքումը առաջացնում են օրենքով սահմանված պատասխանատվություն»:
28. Այստեղ առաջին հերթին հարկ է ընդգծել, որ կրոն կամ համոզմունք ունենալու, ընդունելու կամ փոխելու իրավունքը («*forum internum*») բացարձակ է և չի կարող ունենալ սահմանափակման ենթարկվել:³¹ Մյուս կողմից, «*forum externum*»-ը, այսինքն՝ սեփական կրոնը կամ համոզմունքը միայնակ կամ այլ անձանց հետ համայնքով, հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով արտահայտելու ազատությունը կարող է ենթարկվել սահմանափակումների:³² Դա հարկ է հստակեցնել Օրենքի նախագծում՝ 4-րդ հոդվածի 8-րդ մասում փոփոխություն կատարելով դրանում անդրադարձնելով սեփական կրոնը կամ համոզմունքն *արտահայտելու*

³⁰ Տե՛ս էջատակի 2-րդ ծանոթագրությունը, 26-րդ կետ (2011 թվականի համատեղ եզրակացություն):

³¹ Տե՛ս էջատակի 13-րդ ծանոթագրությունը, 1-ին պարբերություն (էջ 10) (Կրոնի կամ համոզմունքի ազատության վերաբերյալ 2004 թ. ուղենիշներ):

³² Տե՛ս նույն տեղը, 2-րդ պարբերություն (էջ 10) (Կրոնի կամ համոզմունքի ազատության վերաբերյալ 2004 թ. ուղենիշներ):

ԵԱՀԿ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

ազատություն ուղղակի կամ անուղղակի
 և անմանափակումներին :

29. Բացի դրանից, կասկած է հարուցում այն հանգամանքը, թե արդյոք «մտքի, խղճի և կրոնի ազատություն ուղղակի կամ անուղղակի և անմանափակումները» արտահայտությունը բավականաչափ հստակ և կանխատեսելի է, որպեսզի համապատասխանի իրավական որոշակիություն սկզբունքին, որի համաձայն իրավական նորմերը պետք է պարզ և ճշգրիտ լինեն, որպեսզի անհատները կարողանան աներկբայորեն համոզվել, թե ինչ իրավունքներ և պարտավորություններ ունեն իրենք, և համապատասխանաբար կարգավորել սեփական վարքը: Ավելին, այս դրույթը չի անդրադարձնում կոնկրետ օրենքներին և չի հստակեցնում, թե արդյոք նշված գործողություններն առաջացնելու են քաղաքացիական, վարչական, թե քրեական պատասխանատվություն: Կրոնի կամ համոզմունքի ազատություն իրավունքի ցանկացած անմանափակում պետք է «նախատեսված լինի օրենքով» և «անհրաժեշտ լինի ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի պաշտպանություն հասարակական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության կամ բարոյականության կամ այլ անձանց իրավունքներին և ազատություններին» (ՔՔԻՄԴ-ի 18-րդ հոդվածի 3-րդ մաս, ինչպես նաև ՄԻԵԿ-ի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մաս): Ինչպես վճռել է ՄԻԵԿ-ը, «օրենքով նախատեսված» արտահայտությունը ոչ միայն պահանջում է, որպեսզի տվյալ միջոցառումը որոշակի հիմք ունենա ներպետական օրենքի մեջ, այլ նաև վերաբերում է «տվյալ օրենքի որակին, որը պետք է բավականաչափ հասուն լի և կանխատեսելի լինի հետևանքների առումով, այսինքն՝ ձևակերպված լինի բավականաչափ ճշգրտորեն, որպեսզի անձը կարողանա, կարիքի դեպքում՝ պատշաճ խորհրդատվությամբ, կարգավորել սեփական վարքը»:³³

30. Մասնավորապես, եթե տվյալ դրույթն առաջացնում է քրեական պատասխանատվություն, ապա առաջարկվող ձևակերպումը կարող է խնդիրներ ստեղծել նաև ՄԻԵԿ-ի 7-րդ հոդվածով սահմանված սկզբունքներին իմաստով, հատկապես նրանց, որոնց համաձայն հանցագործությունը և պատիժը կարող են անմանավելի միայն օրենքով («*nullum crimen, nulla poena sine lege*»):³⁴ Այդ սկզբունքից բխում է, որ քրեական հանցագործությունները և համապատասխան պատիժները պետք է հստակորեն անմանավորված լինեն օրենքով, այսինքն

³³ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան (ՄԻԵԿ), *Metropolitan Church of Bessarabia and Others-ը նդդ*. *Միլդոնի* (գանգատ թիվ 45701/99, դատավճիռը՝ 13 դեկտեմբեր, 2001 թ.), պարբ. 109, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59985>>: Տե՛ս նաև էջատակի 14-րդ ծանոթագրությունը, 7-րդ պարբերություն (Իրավաբանական անձի կարգավիճակի վերաբերյալ 2014 թ. ուղենիշներ):

³⁴ Տե՛ս, օրինակ, ՄԻԵԿ, *Kokkinakis-ը նդդ*. *Հուսուսանի* (գանգատ թիվ 14307/88, դատավճիռը՝ 25 մայիս, 1993 թ.), պարբ. 52, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57827>>:

ԵԱՀԿ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքին ախազ ծի վերաբերյալ

անհատը պետք է ինքնուրույնաբար կամ իրավաբան-խորհրդատուի աջակցությամբ կարողանա համապատասխան դրույթի ձևակերպումից հասկանալ, թե որ գործողությունները և անգործություններն են իր համար առաջացնում քրեական պատասխանատվություն, և թե ինչ պատժի կենթարկվի ինքը դրահետևանքով:³⁵ Եթե 4-րդ հոդվածի 8-րդ մասով նախատեսված գործողություններն առաջացնում են քրեական պատասխանատվություն, ապա «նրդակի կամ անուրդակի սահմանափակումները» նշելը միայն չհստակեցնելով, թե կոնկրետ որ վարքն է դաներառում, կամ ինչ պատիժներով է պատժվում, չափազանց անորոշ կլինի և չի համապատասխանի ՄԻԵԿ-ի 7-րդ հոդվածով նախատեսված պայմաններին:

31. Ինչ վերաբերում է «բռնություն, խաբեություն կամ սպառնալիքի միջոցով դավանափոխությունը հարկադրելը» գործողությունը, ապա Օրենքի նախազծի բացատրական գրություն մեջ նշվում է, որ այդ դրույթի նպատակն է կանխել «ոչ պատշաճ պրոսեկյուտիվը»: ՄԻԵԿ-ի դատակնի պրակտիկայում որոշակի գործողությունները (օրինակ՝ եկեղեցու համար նորանդամներ ձեռք բերելու նպատակով նյութական կամ սոցիալական օգուտներ առաջարկելը կամ կարիքի կամ ներդրության մեջ գտնվող անձանց նկատմամբ ոչ պատշաճ ճնշում գործադրելը³⁶ կամ որոշակիորեն վախեցնելը կամ անհարկի ճնշում գործադրելն իշխանություն դիրք ունեցողի կողմից³⁷) ճանաչվել են որպես «ոչ պատշաճ պրոսեկյուտիվ», որը «համատեղելի չէ այլ ոչ կրոնի կամ համոզմունքի ազատության հարգման հետ»: Միևնույն ժամանակ, Քրեական օրենսգրքի 160-րդ հոդվածում փոփոխություն նախազծը չի ներառում արգելված գործողություններին հստակ սահմանում և չի ամրագրում հանցակազմի տարբերը (տե՛ս ստորև՝ 6.2 ենթաբաժինը): Պարզ չէ նաև, թե արդյոք «կրոնական հոդի վրա հետապնդումները» եզրույթը, որը կարծես ադոտ է կարող է տարբեր կերպ մեկնաբանվել, սահմանված է այլ օրենսդրական ակտերում:
32. Ինչ վերաբերում է «կրոնական ատելություն բորբոքմանը», մասնավորապես, ապա ինչպես նշվել է 2011 թվականի համատեղ եզրակացություն մեջ, հանցագործություններին այստեսակներն անհրաժեշտ է սահմանել զգուշորեն: Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 226-րդ հոդվածն անդրադարձնում է «ազգային, ռասայական կամ կրոնական

³⁵ Տե՛ս, օրինակ, ՄԻԵԿ, *Rohlena-ն ընդդ. Չեխիայի Հանրապետության* [Մեծ պալատ] (զանգատ թիվ 59552, դատավճիռը՝ 27 հունվար, 2015 թ.), պարբ. 78-79, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-151051>>:
³⁶ Տե՛ս, օրինակ, Էջատակի 34-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 48 (*Kokkinakis-ն ընդդ. Հունաստանի*, ՄԻԵԿ-ի դատավճիռը՝ 25 մայիս, 1993 թ.):
³⁷ Տե՛ս, օրինակ, ՄԻԵԿ, *Larissis and others-ն ընդդ. Հունաստանի* (զանգատ թիվ 140/1996/759/958-960, դատավճիռը՝ 24 փետրվար, 1998 թ.), պարբ. 51, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58139>>:

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

ատելություն հարուցելուն», մինչդեռ նույն օրենսգրքի 143-րդ հոդվածով քրեական պատասխանատվություն նախատեսվում «մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատություններն ուղղակի կամ անուղղակի խախտելու համար՝ կախված ... կրոնից, ... քաղաքական կամ այլ հայացքներից, որովհետև է պատճառել մարդու և քաղաքացու իրավունքներին ու օրինական շահերին»: Թեպետ մարդու իրավունքների միջազգային ստանդարտներին և ԵԱՀ Կ-ի մարդկային տարածաշափուտ ստանձնած հանձնառություններին այդ դրույթներին համապատասխանության մանրակրկիտ վերլուծությունը դուրս կգար սույն եզրակացության բուն շրջանակից, այնուհանդերձ առաջարկվում է ուղղակի հղում տալ խախտվող դրույթին կամ օրենսդրական ակտին՝ իրավական անորոշությունից խուսափելու և «կրոնական ատելության բորբոքում» արտահայտության իմաստի կամայական մեկնաբանությունից խուսափելու և պատակով: *Խորականություն, թշնամանք կամ բռնություն հարուցող ազգային, ռասայական և կրոնական ատելության քարոզչություն արգելքի վերաբերյալ Ռաբատի 2012 թվականի գործողությունների ծրագիր*³⁸ այս ոլորտում օգտակար ուղղորդող նշանակություն ունի (տե՛ս նաև ստորև՝ 6.1 ենթացվածի ը):

33. Հաշվի առնելով վերոգրյալը, 4-րդ հոդվածի 8-րդ մասի ձևակերպումն ըստ երևույթին չափազանց անորոշ է, որպեսզի համապատասխանի իրավական հստակության, որոշակության և կանխատեսելիության պահանջներին: **Առաջարկվում է ներառել խաչաձև հղում այդ եզրույթները սահմանող օրենսդրական այլ ակտերի համապատասխան դրույթներին, եթե այդպիսիք կան, կամ որպես այլընտրանք՝ հստակեցնել դրանց իմաստը, այն գործողությունները, որոնց դրանք վերաբերում են, և պատասխանատվության այն տեսակը, որը կառաջացնեն նման գործողությունները:**

34. Ի վերջո, կրոնի կամ համոզմունքի իրավունքների խախտումների վերաբերյալ պնդումներ ներկայացնող սուբյեկտներն ունեն արդյունավետ իրավական պաշտպանություն իրավունք:³⁹ Օրենքի նախագծով ուղղակիորեն չի նախատեսվում անհատներին կամ կրոնական կամ համոզմունքի համայնքներին, դրանց անդամներին և

³⁸ Տե՛ս *Խորականություն, թշնամանք կամ բռնություն հարուցող ազգային, ռասայական և կրոնական ատելության քարոզչություն արգելքի վերաբերյալ Ռաբատի 2012 թվականի գործողությունների ծրագիր*, Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի կազմակերպած տարածաշրջանային փորձագիտական չորս աշխատանքային հանդիպումների եզրակացություններն առաջարկություններ, 2011 թվական, ընդունվել են փորձագետների կողմից Ռաբատ քաղաքում (Մարոկո) 2012 թվականի հոկտեմբերի 5-ին, <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Opinion/SeminarRabat/Rabat_draft_outcome.pdf>:

³⁹ Տե՛ս էջատակի 13-րդ ծանոթագրությունը, II.B(9) մաս (էջ 13) (Կրոնի կամ համոզմունքի ազատության վերաբերյալ 2004 թ. ուղենիշներ):

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

գույքի դատական պաշտպանություն, թեպետ նման պաշտպանությունն ապահովելը կրոնի կամ համոզմունքի ազատության իրավունքի պատշաճ իրականացումը հնարավոր դարձնող կարևոր միջոց է⁴⁰ (տե՛ս նաև ստորև՝ 57-րդ պարբերությունը): Առաջարկվում է այդ կապակցությամբ համապատասխան լրացում կատարել Օրենքի նախագծում:

3.2. Մեփական կրոնը կամ համոզմունքն արտահայտելու ազատության սահմանափակումները

35. Օրենքի նախագծի 5-րդ հոդվածն անդրադառնում է մտքի, խղճի և կրոնի ազատության արտահայտման սահմանափակումներին: Ինչպես նշվեց վերևում՝ 28-րդ պարբերության մեջ, սահմանափակումների կարող է ենթարկվել սեփական կրոնը կամ համոզմունքն արտահայտելու ազատությունը: Ուստի, այս ձևակերպումն ընդհանուր առմամբ արտացոլում է 2011 թվականի համատեղ եզրակացության մեջ արված առաջարկություններից մեկը, որը վերաբերում էր մտքի, խղճի և կրոնի կամ համոզմունքի ազատության արտահայտման սահմանափակումներին:⁴¹
36. Օրենքի նախագծի 5-րդ հոդվածով նախատեսվում է, որ սահմանափակումներ կարող են կիրառվել «սույն հոդվածով սահմանված դեպքերում պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունն ապահովելու»:
37. Այս համատեքստում նախատեսված հարկ է ընդգծել, որ միջազգային փաստաթղթերով⁴² նախատեսված սահմանափակման հիմքերից անկը թույլ է տալիս կրոնի արտահայտումները սահմանափակել այն դեպքում, երբ դրանք ներառում են կամ կարող են առաջացնել հասարակական կարգի կամ անվտանգության կոնկրետ խախտում, սակայն ոչ այն դեպքում, երբ ներկայացվում են պետական անվտանգությանը սպառնացող գործունեությունների վերաբերյալ ընդհանուրացված պնդումներ:⁴³ *Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքներ*

⁴⁰ Տե՛ս, օրինակ, ՄԻԵԴ, Metropolitan Church of Bessarabia and Others-ն ընդդ. Մոլդովայի (զանգատ թիվ 45701/99, դատավճիռը՝ 13 դեկտեմբեր, 2001 թ.), պարբ. 118, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-59985>>:

⁴¹ Տե՛ս էջ ատակի 2-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 33 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն):

⁴² ԲԲԻՄԻ-ի 18-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսվում է. «Կրոնի կամ համոզմունքի արտահայտման սահմանափակումները կարող են կիրառվել միայն այն դեպքերում, երբ դրանք ներառում են կամ կարող են առաջացնել հասարակական կարգի կամ անվտանգության կոնկրետ խախտում, սակայն ոչ այն դեպքում, երբ ներկայացվում են պետական անվտանգությանը սպառնացող գործունեությունների վերաբերյալ ընդհանուրացված պնդումներ»:

⁴³ Տե՛ս էջ ատակի 17-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 8 (ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեի 1993 թվականի Թիվ 22 ընդհանուր մեկնաբանություն): Տե՛ս նաև էջ ատակի 14-րդ

ԵԱՀԿ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետություն օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետություն օրենքի նախագծի վերաբերյալ

մասին միջազգային դաշնագրի սահմանափակումների և դաշնագրից շեղումների մասին Միջազգային սկզբունքներում⁴⁴ նախատեսվում է, որ ընդհանուր առմամբ թույլատրված չեն ՔՔԻՄ-ով երաշխավորված իրավունքների նկատմամբ սահմանափակումների կամ դրանք կիրառելու հիմքերը բացառությամբ նրանց, որոնք ամրագրված են ՔՔԻՄ-ում. ՔՔԻՄ-ի 18-րդ հոդվածի կապակցությամբ այս սկզբունքը միանշանակորեն վերահաստատել է ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեն:⁴⁵ Նույն տրամաբանությամբ, ՄԻԵԴ-ը դատավճիռներում ուղղակիորեն նշել է, որ «կրոնի ազատությունից բացառությամբ, որոնք թվարկված են 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, պետք է ներմուծվեն արանությամբ և ստանան, քանի որ դրանց թվարկումը խիստ սպառնիչ է, իսկ դրանց սահմանում անբաժանելի տարրերի առկայությունը», և որ ՄԻԵԿ-ի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասը «չի թույլատրում սահմանափակումների ազգային անվտանգության հիմքով»:⁴⁶ Ուստի, առաջարկվում է «պետական անվտանգություն» եզրույթը փոխարինել «հասարակական անվտանգություն» եզրույթով միջազգային ստանդարտներին և 2011 թվականի համատեղ եզրակացություն մեջ արված առաջարկություններին համահունչ:

- 38. Երկրորդը, Օրենքի նախագծի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասում նախատեսվում է վերոհիշյալ հիմքերով մտքի, խղճի և կրոնի ազատությունը սահմանափակելու հնարավորությունը, սակայն չի հստակեցվում, որ այդ սահմանափակումները պետք է նախատեսված լինեն օրենքով, լինեն անհրաժեշտ, և համաչափ լինեն դրանցով հետապնդվող (իրավաչափ) նպատակներին:⁴⁸
- 39. Ավելին, 5-րդ հոդվածից բխում է, որ որոշ անձինք կամ մարմիններ կարող են վերոհիշյալ հիմքերից որևէ մեկի մեջ բերմամբ սահմանափակումներ կիրառել առանց լրացուցիչ հիմնավորման կամ հիմնավորված պատճառաբանման: Անհատներին և ողջ բնակչությունը կամ այսպիսի միջամտությունից համարժեքորեն պաշտպանելու համար սկզբունքորեն անհրաժեշտ է, որ պետք չի համապատասխան օրենսդրության մեջ բավականաչափ

ձանոթագրություններ, պարբ. 8 (Իրավաբանական անձի կարգավիճակի վերաբերյալ 2014 թ. նոյեմբեր):

⁴⁴ Տե՛ս ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեի, *Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի սահմանափակումների և դաշնագրից շեղումների մասին Միջազգային սկզբունքներ*, 28 սեպտեմբեր, 1984 թ., E/CN.4/1985/4, <<http://www.refworld.org/docid/4672bc122.html>>:

⁴⁵ Տե՛ս նույն տեղը, *պարբ. 8* (ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեի 1993 թվականի Թիվ 22 ընդհանուր մեկնաբանություն):

⁴⁶ ՄԻԵԿ, *Nolan and K.-ն ընդդ. Ռուսաստանի* (զանգատ թիվ 2512/04, դատավճիռ՝ 12 փետրվար, 2009 թ.), պարբ. 73, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91302>>:

⁴⁷ Տե՛ս էջ առաջի 2-րդ ձանոթագրություններ, պարբ. 39 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն):

⁴⁸ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 34 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն):

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

հստակորեն նշված լինի իրավասուն մարմիններին վերապահվող հայեցողություն շրջանակը և այդ հայեցողությունն իրականացնելու ձևը՝ հաշվի առնելով կիրառվող միջոցի հետապնդած իրավաչափն պատասխար։⁴⁹

40. Ըստ այդմ, օրենսդրության մեջ պետք է նկարագրված լինի սահմանափակումներին կիրառման գործընթացը՝ նշելով այդ որոշումները կայացնելու իրավունքով օժտված անձին կամ մարմինը, նրանց փաստաթղթերի բովանդակությունը և ձևերը, ինչպես նաև դրանք հիմնավորելու անհրաժեշտությունը, և թե ներգրավված անձը կամ կազմակերպությունն ինչպես կարող է մասնակցել գործընթացին և լսված լինել։⁵⁰ Այդպիսի պայմաններ չսպասելով ելու դեպքում պետական մարմինները կարող են կամայականորեն կայացնել հիմնարար ազատությունը սահմանափակելիս։ Օրինակնունությունը սկզբունքի համաձայն, ցանկացած նման որոշում պետք է հստակ իրավական հիմք ունենա, հասանելի լինի, ունենա կանխատեսելի հետևանքներ, այսինքն՝ ձևակերպված լինի բավականաչափ ճշգրտորեն, որպեսզի անձը կարողանա, կարիքի դեպքում պատշաճ խորհրդատվությունը, կարգավորել և փականավարք։⁵¹
41. Հաշվի առնելով վերոգրյալը, և ինչպես արդեն իսկ առաջարկվել է 2011 թվականի համատեղ եզրակացություն մեջ,⁵² Օրենքի նախագծի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասում պետք է նշել, որ մտքի, խղճի և կրոնի կամ համոզմունքի արտահայտման ազատություն սահմանափակումները պետք է պարտադիր կերպով ամրագրված լինեն օրենքով, լինեն անհրաժեշտ, և համաչափ լինեն դրանցով հետապնդվող (իրավաչափ) նպատակներին։ Տվյալ դրույթի մեջ պետք է նաև մանրամասնել նշված սահմանափակումներին կիրառման գործընթացը, այդ թվում՝ նշելով նման որոշում կայացնելու իրավասությունը օժտված անձը կամ մարմինը, նրանց փաստաթղթերի բովանդակությունը և ձևերը, ինչպես նաև դրանք հիմնավորելու անհրաժեշտությունը, և թե ներգրավված անձը կամ կազմակերպությունն ինչպես կարող է մասնակցել գործընթացին և լսված լինել։
42. Ինչ վերաբերում է «մտքի, խղճի և կրոնի ազատություն արտահայտման» սահմանափակման հիմքերին (5-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), ապա կիրառելի են վերևում՝ 28-րդ, 35-րդ և 37-րդ պարբերություններում արված մեկնաբանությունները,

⁴⁹ Տե՛ս նույն տեղը։
⁵⁰ Տե՛ս էջատակի 2-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 38 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն)։
⁵¹ Տե՛ս, օրինակ, ՄԻԵԴ, *The Sunday Times-ն ընդդ.* Միացյալ Թագավորություն (գործ թիվ 1) (գանգառ թիվ 6538/74, դատավճիռը՝ 26 ապրիլ, 1979 թ.), պարբ. 49, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584>>։ Տե՛ս նաև Վենետիկի հանձնաժողով, *Իրավունքի գերակայությունը ստուգաթերթը*, CDL-AD(2016)007, 18 մարտ, 2016 թ., պարբ. 58, <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e)>։
⁵² Տե՛ս էջատակի 2-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 34-39 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն)։

ԵԱՀԿ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

որոնք վերաբերում են սեփական կրոնը կամ համոզմունքն արտահայտելու ազատության և սահմանափակումներին, ինչպես նաև այն փաստին, որ «պետական անվտանգությունը» միջազգային ստանդարտներին համաձայն իրավաչափ նպատակ չէ:

43. Ավելին, 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (2)-րդ կետով նախատեսվում է, որ մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրականացման և սահմանափակումները հիմնավորորեն պարտադիր հիմք է այն, որ «առկա են հավաստի տվյալներ, որ անձը կամ անձանց խումբը հանդիսանում է այնպիսի կազմակերպության անդամ կամ մասնակցում, կազմակերպում է այնպիսի կազմակերպության գործունեությունը, որի նպատակն է վնաս պատճառել Հայաստանի Հանրապետության պետական անվտանգությանը, տապալել և սահմանադրական կարգը, թուլացնել պաշտպանունակությունը, իրականացնել ահաբեկչական գործողություն կամ հարկադրել դավանափոխությունը»:

44. Նախև առաջ, նման ձևակերպումը, հատկապես՝ «հավաստի տվյալներ» արտահայտությունը և «կազմակերպության անդամ հանդիսանալը կամ նրա գործունեությունը մասնակցելը», ադոտ է և չի համապատասխանում իրավական որոշակիություն սկզբունքին (տե՛ս վերը՝ 29-րդ պարբ.): Ուստի, ահաբեկչական կամ նմանատիպ խմբերին մասնակցելու կամ անդամակցելու մասին «հավաստի տվյալներ» ունենալու պարզ փաստն ըստ երևույթին բնավ բավարարչե ծանրություն այն նվազագույն շեմն ապահովելու համար, որի դեպքում հիմնավորված կլինեք սեփական կրոնը կամ համոզմունքն արտահայտելու ազատության և սահմանափակումը: Մասնավորապես, եթե այդ կազմակերպությունն անօրինական որոշակի գործունեություն համարարգելված չէ, ապա պարզ չէ, թե ինչու պետք է կազմակերպության անդամ լինելը կամ նրա գործունեությունը կազմակերպելը կամ գործունեությունը մասնակցելն հիմնավորի «մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրականացման» և սահմանափակումները: Ինչպես նշված է *Կրոնի կամ համոզմունքի ազատություն վերաբերյալ 2004 թվականի ռեզոլյուցիայի* մեջ.⁵³ Որպեսզի կազմակերպության գործունեությունն արգելվի պետական անվտանգությանը և ապառնիքի, Հայաստանի և սահմանադրական կարգի բռնի

⁵³ Տե՛ս Էջատակի 13-րդ ծանոթագրությունը, III.B մաս, էջ 24 (Կրոնի կամ համոզմունքի ազատության վերաբերյալ 2004 թ. ռեզոլյուցիաներ):

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

տապալում այն ավորելու կամ անարկելի ակնագործունեություն մասնակցելու հիմքով, ապա նրա ինչպես և ցանկացած այլ միավորման դեպքում, կազմակերպություն գործունեությունն արգելելու կամ կազմակերպությունը լուծարելու մասին որոշումը պետք է հիմնված լինի դատարանի որոշման վրա կամ կայացվի դատական վերանայումից հետո միայն (տե՛ս ստորև՝ 5 ենթաբաժինը):⁵⁴

45. Ավելին, ի հակադրություն 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (1)-ին կետի, որում խոսվում է «սահմանադրական կարգը բռնի տապալելու» մասին, 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (2)-րդ կետն արդեն խոսում է պարզապես «սահմանադրական կարգը տապալելու» մասին: Պետք է շեշտել, որ միավորումը չպետք է արգելվի, լուծարվի կամ այլ կերպ պատժվի այն պարզ պատճառով, որ խաղաղ եղանակով կոչ է անում փոխել օրենքը կամ սահմանադրական կարգը:⁵⁵ Ավելին, «ծայրահեղական կամ արմատական համարվող կարծիքներ ունենալն ինքնին, ինչպես նաև՝ դրանք խաղաղ եղանակով արտահայտելը, չպետք է համարվեն հանցագործություններ»:⁵⁶ Օրենքի նախագծի 2-րդ մասի (2)-րդ կետն անհրաժեշտ է փոփոխել, որպեսզի դրանում խոսք գնա «սահմանադրական կարգը բռնի տապալելու» մասին, որը նաև համահունչ կլիներ նույն մասի (1)-ին կետի դրույթին:

46. Մտքի, խղճի և կրոնի ազատություն սահմանափակումներն հիմնավորելու նպատակով 5-րդ հոդվածի 2-րդ մասում օգտագործված այլ ձևակերպումները, որոնք վերաբերում են Հայաստանի Հանրապետության «պաշտպանունակությունը թուլացնելու» նպատակ հետապնդող կազմակերպություններին անդամակցելու կամ դրանց գործունեությունը մասնակցելու, կամ «դավանափոխությունը հարկադրելուն» (տե՛ս վերը՝ 31-րդ պարբ., և ստորև՝ 6.2 ենթաբաժինը) բավական ընդհանրական են, ուստի՝ *առաջին հայացքից* համահունչ չեն իրավական որոշակիություն սկզբունքին: Այս համատեքստում հարկ է հիշատակել, որ 15-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (3)-րդ կետի համաձայն, եթե առաջ է գալիս Օրենքի նախագծի 5-րդ հոդվածում թվարկված հիմքերից մեկը, դա կարող է վերջին հաշվով հանգեցնել կրոնական կազմակերպության լուծարմանը: Հաշվի առնելով այս հանգամանքը, էլ ավելի կարևոր է այդ հիմքերին տալ հստակ նենդ ձևակերպումներ, քան ի որ կազմակերպությունը լուծարելու կամ նրա

⁵⁴ Տե՛ս էջատակի 15-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 255 (Միավորման ազատություն վերաբերյալ 2015 թ. ուղենիշներ):

⁵⁵ ՄԻԵԴ, *Women on Waves-ն քննդդ. Պորտուգալիայի* (գանգատ թիվ 31276/05, դատավճիռը՝ 3 փետրվար, 2009 թ.), պարբ. 41-42, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-91046>> (առկա է միայն ֆրանսերեն տարբերակը): Տե՛ս նաև նույն տեղը, պարբ. 90 (Միավորման ազատություն վերաբերյալ 2015 թ. ուղենիշներ):

⁵⁶ ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ, *Անարկելիության կանխարգելման և անարկելիության հանգեցնող բռնի ծայրահեղականությունը և ռադիկալացմանն հակադրելու վերաբերյալ ուղեգիրք* (Վաշտակա, ԺՀ ՄԻԳ, 2014 թ.), էջ 42, <<http://www.osce.org/atu/111438>>:

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

գործունեությունն արգելելու հիմքում միջոց պետք է ընկած լինեն ծանրակշիռ, նեղ ձևակերպված և կոնկրետ հիմքեր (տե՛ս ստորև՝ 5 ենթաբաժինը):⁵⁷

4. Կրոնական միավորումները և կազմակերպությունները

4.1. Կրոնական միավորումները

47. Օրենքի նախագծի 3-րդ գլխում ներդրվում է կրոնական խմբերի նոր դասակարգում, այն է՝ «կրոնական միավորումները», որոնք կարող են «առնվազն 150 չափահաս անդամ» ունենալու դեպքում որոշել և գրանցվել որպես «կրոնական կազմակերպություններ» (Օրենքի նախագծի 6-րդ հոդվածի 4-րդ մաս): Հատկապես ողջունելի է այն հանգամանքը, որ Օրենքի նախագծի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասում կոնկրետացվում է, որ միավորումները կարող են Հայաստանում գործել նաև առանց պետական գրանցման:⁵⁸
48. Թեպետ 3-րդ գլխում խոսվում է կրոնական միավորումների մասին, այս գլխի 2-րջանակում տարբեր դրույթներում (օրինակ, 6-րդ հոդվածի 4-րդ և 5-րդ մասերում, 8-րդ և 9-րդ հոդվածներում) անդրադարձ կա կրոնական կազմակերպությունների: Շփոթմունքից խուսափելու համար կարելի էր այս գլխի վերնագիրը փոխել դրանում անդրադառնալու և կրոնական միավորումներին, և կազմակերպությունների: Նույն մեկնաբանությունը վերաբերելի է նաև 4-րդ գլխին (հոդվածներ 10, 11 և 12):
49. Ներկայումս 1991 թվականի օրենքով պահանջվում է, որպեսզի կրոնական կազմակերպությունն ունենա առնվազն 50 անդամ, իսկ Օրենքի նախագծով այդ թիվը բարձրացվում է մինչև 150: Ինչպես նշված է 2010 թվականի համատեղ եզրակացության մեջ, որքան ավելի բարձր է գրանցման համար պահանջվող հետևորդների թիվը (կամ բացարձակ թվով, կամ համայնքի մեջ տոկոսային արտահայտությամբ), այնքան ավելի դժվար կլինի կոնկրետ պետության համար այդ ավելացումն համարժեքորեն հիմնավորելը:⁵⁹ Այս համատեքստում հարկ է հիշատակել, որ միջազգային ստանդարտներին համաձայն, իրավաբանական անձի կարգավիճակ ստանալու համար նախապայման չպետք է լինի կրոնական կամ համոզմունքի համայնքի անդամներին

⁵⁷ Տե՛ս էջատակի 15-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 114 (Միավորման ազատության վերաբերյալ 2015 թ. ուղենիշներ):

⁵⁸ Տե՛ս էջատակի 2-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 60 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն):

⁵⁹ Տե՛ս էջատակի 1-ին ծանոթագրությունը, պարբ. 36 (թ) (2010 թ. համատեղ եզրակացություն):

ԵԱՀԿ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

նվազագույն թիվ ունենալը:⁶⁰ Ավելին, որոշակի նվազագույն թիվ սահմանելը կարող է անուղղակիորեն խտրականություն ենթարկել ավելի փոքր կամ նորաստեղծ կրոնական կամ համոզմունքի համայնքները:⁶¹ Ընդհանուր առմամբ, անդամների նվազագույն թվի շեմը 50-ից մինչև 150 բարձրացնելու պատճառները տվյալ պահին անհասկանալի են: Եթե չկան ԶԶԻՄ-ի 18-րդ հոդվածի 3-րդ մասում և ՄԻԵԿ-ի 9-րդ հոդվածի 2-րդ մասում թվարկված սահմանափակման թույլատրելի հիմքերին կապված հստակ պատճառներ, սպասարկող նվազագույն շեմը խտրական և անհամաչափ է թվում, ուստի՝ հարկ է այն վերանայել:

50. Օրենքի նախագծի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսվում է, որ յուրաքանչյուր ուրուք իրավունք ունի «կրոնը, դավանանքը կամ համոզմունքը հրապարակավ կամ մասնավոր կարգով դավանելու, ուսուցանելու, եկեղեցական արարողություններին կամ պաշտանմունքի այլ ծիսակատարություններին միջոցով արտահայտելու, աօրյակյանքում կիրառելու և պահպանելու, այդ թվում՝ աօրյակյանքում սեփական կրոնին, դավանանքին կամ համոզմունքներին համաձայն գործելու նպատակով»: Այնուհանդերձ, բավական մանրակրկիտ և ծավալուն լինելով հանդերձ, այս դրույթը չի անդրադարձնում կրոնական կամ համոզմունքի միավորման անդամ դառնալու իրավունքին, ուստի՝ այդ առումով անհրաժեշտ է դրանում լրացում կատարել:

51. Ավելին, 6-րդ հոդվածի 1-ին մասն անդրադարձնում է միայն եկեղեցական արարողություններին կամ պաշտանմունքի ծիսակատարություններին, ուստի՝ դրահետևանքով կարծես սահմանափակվում է ավանդական կրոններով կամ միայնավանդական կրոնին համանման պաշտանմունք կամ ինստիտուցիոնալ հատկանիշներ ունեցող կրոններով և համոզմունքներով: Ցանկալի կլիներ օգտագործել Օրենքի նախագծի 4-րդ հոդվածի 4-րդ մասում տեղ գտած ձևակերպումը, 2011 թվականի համատեղ եզրակացություն մեջ արված առաջարկությանը համահունչ, որպեսզի հղում կատարվի պաշտանմունքի և պրակտիկայի այլ ձևերին, քանի որ դա ավելի ընդհանուր եզրույթ կլինի, որն իր մեջ

⁶⁰ Տե՛ս Էջատակի 13-րդ ծանոթագրությունը, II.F(1) մաս, Էջ 17 (Կրոնի կամ համոզմունքի ազատություն վերաբերյալ 2004 թ. ուղենիշներ), տե՛ս նաև Էջատակի 14-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 27 (Իրավաբանական անձի կարգավիճակի վերաբերյալ 2014 թ. ուղենիշներ): Տե՛ս նաև Վենետիկի հանձնաժողովի, Խղճի և կրոնի ազատություն իրավունքի և եկեղեցիների, ուղղություններ և կրոնական համայնքների իրավաբանական կարգավիճակի մասին Հունգարիայի 2011 թվականի թիվ CCVI օրենքի վերաբերյալ եզրակացություն, CDL-AD(2012)004, 19 մարտ, 2012 թ., պարբ. 49, <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2012\)004-e.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2012)004-e.aspx)>:

⁶¹ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 27 (Իրավաբանական անձի կարգավիճակի վերաբերյալ 2014 թ. ուղենիշներ): Տե՛ս նաև Կրոնի կամ համոզմունքի հարցերով ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցող, Կրոնի կամ համոզմունքի ազատություն և ճանաչման խնդիրներին վերաբերյալ զեկուցող, A/HRC/19/60, 22 դեկտեմբեր, 2011 թ., պարբ. 44, <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session19/A-HRC-19-60_en.pdf>:

ԵԱՀԿ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

կներառի ոչ միայն եկեղեցական արարողությունները կամ պաշտանմունքի ծիսակատարությունները, այլ նաև՝ ուրիշ սովորություններ և պաշտանմունքներ, օրինակ՝ սննդակարգի վերաբերյալ կանոններին պահպանումը, տարբերվող հագուստ կրելը, ծիսակատարություններին մասնակցելը և որոշակի լեզու օգտագործելը, ինչպես նաև՝ ուրիշ դրսևորումներ⁶²։

52. Պարզ չէ նաև, թե արդյոք կրոնական կամ համոզմունքի համայնքներն իրավունք ունեն գրանցվել որպես միավորում՝ նույնիսկ եթե նրանք չեն հասնում անդամների թվի վերահիշյալ նվազագույն շեմին, կամ՝ եթե հասնում են այդ նվազագույն շեմին, սակայն որոշում են գրանցվել ոչ թե որպես կրոնական կազմակերպություն, այլ նաև՝ միավորման այլ ձևով։ Եթե դա հնարավոր է, ապա պարզ չէ, թե որ օրենսդրությունն է կիրառելի այդ դեպքերում, ենթադրաբար՝ «Հասարակական կազմակերպություններին մասին» օրենքը և/կամ «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումների, հիմնարկների և վանհատ ձեռնարկատերերի պետական հաշվառման մասին» ՀՀ օրենքը (հետագայում՝ «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մասին» օրենք) կամ այլ օրենքներ։ **Այդ կետն անհրաժեշտ է հստակեցնել**։ Հարկ է նաև հիշատակել, որ «Հասարակական կազմակերպություններին մասին» օրենքի 1-ին հոդվածում նախատեսվող փոփոխություններին մեջ նշվում է, որ այդ օրենսդրությունը «տարածվում է կրոնական կազմակերպություններին ստեղծմանն առնչվող իրավահարաբերություններին նկատմամբ», որից կարելի է ենթադրել, որ այն կիրառելի չէ կրոնական կամ համոզմունքի կառույցներին այլ ձևերին նկատմամբ։
53. Օրենքի նախագծի 6-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսվում է, որ «կրոնական կազմակերպությունն ունի ոչ ամետրային կազմակերպության կարգավիճակ», որից բխում է, որ կրոնական միավորումներն այդպիսի կարգավիճակ չունեն։ Դա հաստատվում է Օրենքի նախագծի 10-րդ հոդվածով, որի համաձայն կրոնական միավորումները չեն կարող օգտվել որոշակի իրավունքներից՝ ներառյալ քանկային հաշիվ բացելու, գույքային իրավունքներ իրականացնելու, դատարանում իրանունից հանդես գալու իրավունքներից, այսինքն՝ բոլոր այն իրավունքներից, որոնք սովորաբար վերապահված են լինում իրավաբանական անձի կարգավիճակ ունեցող կազմակերպություններին։
54. Ինչպես արդեն նշվել է 2011 և 2010 թվականներին համատեղ եզրակացություններում, կրոնական խումբը պետք է

⁶² Տե՛ս էջատակի 2-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 24 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն)։ Տե՛ս նաև էջատակի 17-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 4 (ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեի Թիվ 22 ընդհանուր մեկնարանությունը)։

ԵԱՀԿ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

կարողանա ձեռք բերել իրավաբանական անձի կարգավիճակ, ինչպես նաև կազմավորել կրոնական միավորում՝ անկախ դրան համընդհանուր հնարավոր թվից:⁶³ Հարկ է կրկնել, որ «իրավաբանական անձի կարգավիճակ ունենալու իրավունքը կենսական է կրոնի կամ համոզմունքի ազատության իրավունքի իրականացման համար», և որ «այս ոլորտում համայնքական կազմակերպված կյանքի միջաբան կարևոր բաղադրիչներն են անհնար կամ ծայրահեղ դժվար են դառնում, եթե չի ստացվում իրավաբանական անձի կարգավիճակ»:⁶⁴ Հետևապես, Օրենքի նախագծում պետք է հստակեցնել նաև, թե կրոնական կամ համոզմունքի միավորումն ինչպես կարող է ցանկության դեպքում ազգային իրավական համակարգում գրանցվել որպես իրավաբանական անձ գործելու համար՝ անկախ իր անդամների կամ հավատացյալների թվից, միևնույն ժամանակ ապահովելով, որպեսզի անկախ կիրառվող համակարգից, իրավաբանական անձի կարգավիճակ ստանալը և այդ կարգավիճակից բխող իրավունքները լինեն արագ, թափանցիկ, արդար, ներառական և ոչ խտրական:⁶⁵

55. Օրենքի նախագծի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսվում է կրոնական միավորումների իրավունքներին սահմանափակ թվարկում, որը ներառում է իր գործունեության մասին տեղեկատվություն տարածելու իրավունքը, այլ կազմակերպություններում և պետական մարմիններին առջև իր և իր անդամների իրավունքներն օրինական շահերն ներկայացնելու ու պաշտպանելու իրավունքը, ներպետական կամ միջազգային/տարերկրյա ոչ առևտրային կազմակերպությունների հետ համագործակցելու իրավունքը, կրոնական ժամերգություններ, ծեսեր ու արարողություններ կատարելու իրավունքը, կրոնական ուսուցման խմբեր ստեղծելու իրավունքը, ուսումնասիրություններով զբաղվելու իրավունքը, կրոնական նշանակություն ունեցող և առարկաներ ձեռք բերելու և օգտագործելու իրավունքը և այլ երկրների կրոնական կազմակերպություններին հետ կապեր հաստատելու իրավունքը: 10-րդ հոդվածի 2-րդ մասով լրացուցիչ իրավունքներ են նախատեսվում կրոնական կազմակերպություններին համար՝ ներառյալ իր անունից գույքային և անձնական ոչ գույքային իրավունքներ իրականացնելու իրավունքը, դատարանում որպես հայցվոր կամ պատասխանող հանդես գալու իրավունքը, կամավոր դրամական և այլ նվիրատվություններին խնդրանքով դիմելու, դրանք ստանալու և տնօրինելու իրավունքը,

⁶³ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 64 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն): Տե՛ս նաև էջատակի 1-ին ծանոթագրությունը, պարբ. 38 (2010 թ. համատեղ եզրակացություն):

⁶⁴ Տե՛ս էջատակի 14-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 20 (Իրավաբանական անձի կարգավիճակի վերաբերյալ 2014 թ. ուղեկցումներ):

⁶⁵ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 24 (Իրավաբանական անձի կարգավիճակի վերաբերյալ 2014 թ. ուղեկցումներ):

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենսդիր և օրենսդիր վերաբերյալ

բարեգործությունը ամբողջով չէլու իրավունքը, բանկային հաշիվներ բացելու իրավունքը, այլ կազմակերպություններին ստեղծելու կամ դրա մասնակցություն իրավունքը, այլ կազմակերպություններին, այդ թվում՝ միջազգային կամ օտարերկրյա կազմակերպություններին հետ համագործակցելու իրավունքը:

56. Նախևառաջ, ի հեճուկս իրավունքների այս մանրակրկիտ թվարկմանը, հարկ է նշել, որ այս դրույթը չի անդրադարձնում **կազմակերպության ներքին ինքնավարությունը և ինքնակառավարման իրավունքին**, հատկապես իր առաջնորդներին կամ պաշտոնատար անձանց նշանակելու առումով, որը կրոնի կամ համոզմունքի ազատություն իրավունքի կարևորագույն բաղադրիչ է:⁶⁶ **Դասանհրաժեշտ է ավելացնել Օրենսդիր և օրենսդիր 10-րդ հոդվածի 1-ին մասին:**

57. Երկրորդը, 10-րդ հոդվածը կարծես կրոնական միավորումներին գրկում է իրավաբանական անձի կարգավիճակի հետ կապված կարևորագույն պայմաններից, որոնք կենսական են կրոնի կամ համոզմունքի ազատություն իրավունքի լիարժեք իրականացման տեսանկյունից:⁶⁷ Դրանք ներառում են, մասնավորապես, բանկային հաշիվներ ունենալը և համայնքի, անդամներին և գույքի դատական պաշտպանությունն ապահովելը, կրոնական շինություններին նկատմամբ սեփականության իրավունքի շարունակականությունն ապահովելը, դպրոցներ ստեղծելը և աշխատեցնելը, աշխատողներ ունենալը և այլն:⁶⁸ Ինչպես ուղղակիորեն նշել է ՄԻԵԴ-ը, «սեփական կրոնն արտահայտելու իրավունքի իրականացման ձևերից մեկը՝ հատկապես կրոնական համայնքի համար՝ կոլեկտիվ ձևաչափում, համայնքի, անդամներին և գույքի դատական պաշտպանությունն ապահովումն է»:⁶⁹ Ավելին, կրոնական կամ համոզմունքի կազմակերպությունները պետք է լիարժեք լինեն իրականացնելու նպատակով կրոնական գործունեությունն ամրապահելու, այլ նաև՝ որպես իրավաբանական անձ գրանցված հասարակական կազմակերպություններին կողմից ստեղծվող իրականացվող գործունեությունը:⁷⁰ **Օրենսդիր**

⁶⁶ *Տե՛ս* էջատակի 13-րդ ծանոթագրությունը, II.D մաս, էջ 15 (Կրոնի կամ համոզմունքի ազատություն վերաբերյալ 2004 թ. ուղենիշներ):

⁶⁷ *Տե՛ս* էջատակի 14-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 20 (Իրավաբանական անձի կարգավիճակի վերաբերյալ 2014 թ. ուղենիշներ):

⁶⁸ *Տե՛ս* նույն տեղը, պարբ. 20 (Իրավաբանական անձի կարգավիճակի վերաբերյալ 2014 թ. ուղենիշներ): *Տե՛ս* նաև էջատակի 61-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 46-51 (Կրոնի կամ համոզմունքի ազատություն և ճանաչման հարցերով ՄԱԿ-ի հատուկ գեկուցողի 2011 թ. գեկույցը):

⁶⁹ ՄԻԵԴ, *Metropolitan Church of Bessarabia and Others-ն ընդդ. Մոլդովայի* (գանգատ թիվ 45701/99, դատավճիռը՝ 13 դեկտեմբեր, 2001 թ.), պարբ. 118, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59985>>:

⁷⁰ *Տե՛ս* էջատակի 14-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 23 (Իրավաբանական անձի կարգավիճակի վերաբերյալ 2014 թ. ուղենիշներ): *Տե՛ս* նաև ՄԻԵԴ, *Moscow Branch of The Salvation Army* (գանգատ թիվ 72881/01, դատավճիռը՝ 5 հոկտեմբեր, 2006 թ.), պարբ. 74, *Svyato-Mykhaylivska Parafiya-ն ընդդ. Ուկրաինայի* (գանգատ թիվ 77703/01, դատավճիռը՝ 14 հունիս, 2007 թ.), պարբ. 123,

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

նախագծին անհրաժեշտ է փոփոխել՝ ապահովելու, որպեսզի գրանցվելու (սակայն ոչ որպես կրոնական կազմակերպություն գրանցվելու, տե՛ս վերը՝ 54-րդ պարբ) ցանկություն հայտնած կրոնական կամ համոզմունքի համայնքը կարողանա օգտվել այդ իրավունքներից:

58. Ի վերջո, հարկ է ընդգծել, որ Օրենքի նախագի 10-րդ հոդվածը չի ներառում մտքի, խղճի, կրոնի կամ համոզմունքի ազատության իրավունքի հիմնական բաղադրիչները, որոնք շարադրված են ՄԱԿ-ի 1981 թվականի հռչակագրի⁷¹ 6-րդ հոդվածում և ԵԱՀ Կ-ի շրջանակում ստանձնված հանձնառություններում (տե՛ս, օրինակ, Վիենայի 1989 թվականի և Կոպենհագենի 1990 թվականի փաստաթղթերը): Դրանք ներառում են, ի թիվս այլոց, բարեգործական կամ մարդասիրական համապատասխան կառույցներ ստեղծելու և պահպանելու ազատությունը, կրոնի կամ համոզմունքի ծեսերին կամ սովորություններին առնչվող անհրաժեշտ իրերը և նյութերն համարժեք չափով պատրաստելու, ձեռք բերելու և օգտագործելու ազատությունը, այդ ոլորտներում համապատասխան հրապարակումներ գրելու, հրապարակելու և տարածելու ազատությունը: Կրոնի կամ համոզմունքի հարցերով ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցողը մտահոգություն է հայտնել նաև այն դեպքերի կապակցությամբ, որոնցում կրոնական փոքրամասնություններին չի թույլատրվում իրենց կրոնական գործունեությունը ծավալել նաև սոցիալական, առողջապահական կամ կրթական ոլորտներում, քանի որ այդ առումով ցանկացած սահմանափակում պետք է նախատեսված լինի օրենքով և անհրաժեշտ լինի հասարակական անվտանգությունը, կարգը, առողջությունը կամ բարոյականությունը կամ ուրիշներին հիմնարար իրավունքները և ազատությունները պաշտպանելու համար:⁷² Օրենքի նախագծի 10-րդ հոդվածում անհրաժեշտ է այս առումով համապատասխան լրացում կատարել:

4.2. Կրոնական կազմակերպությունները

59. Օրենքի նախագծի 8-րդ հոդվածում նշվում է, որ կրոնական կազմակերպություններին գրանցումն իրականացվում է «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումներին, հիմնարկներին և անհատ ձեռնարկատերերին պետական հաշվառման մասին» Հայաստանի

⁷¹ <<http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-81067>>: Տե՛ս նաև էջատակի 60-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 30-36 (Վենետիկի հանձնաժողովի 2012 թվականի եզրակացությունը Հունգարիայի 2011 թվականի թիվ CCVI օրենքի վերաբերյալ):

⁷² Տե՛ս էջատակի 16-րդ ծանոթագրությունը (ՄԱԿ-ի 1981 թ. հռչակագիրը): Կրոնի կամ համոզմունքի ազատության հարցերով ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցող, *Կրոնի կամ համոզմունքի ազատության վերաբերյալ միջանկյալ զեկուլյոց*, A/65/207, 29 հունիս, 2010 թ., պարբ. 35-36, <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/470/47/PDF/N1047047.pdf?OpenElement>>:

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքին ախազ ծի վերաբերյալ

Հանրապետության օրենքով սահմանված կարգով: Այս դրույթով կանոնադրության վերաբերյալ նախատեսված պահանջները ներառում են զգալի ծավալի տեղեկատվություն ներառյալ կազմակերպության կառուցվածքը, անդամներին ներկայացվող պահանջները, անդամակցության կարգը, կրոնական կազմակերպության բնույթը, դավանական պատկանելությունը, հավատքի կամ համոզմունքի նկարագրությունը, ֆինանսավորման աղբյուրները: Այս պահանջներից պատգոյություն ունեննան «Հասարակական կազմակերպություններին մասին» օրենքի 10-12-րդ հոդվածներով ամրագրված պահանջները: Ինչպես նշվում է Իրավաբանական անձի կարգավիճակի վերաբերյալ 2014 թ. ուղենիշներում, կրոնական կազմակերպություններին վերջիններս կանոնադրություններում չափազանց մանրակրկիտ տեղեկություններ տրամադրում պահանջելն համարվում է ծանր բեռ, որը միջազգային իրավունքի համաձայն հիմնավորված չէ:⁷³

60. Օրենքի նախազ ծի 9-րդ հոդվածով նախատեսվում է, որ կրոնական կազմակերպության պետական գրանցումը մերժվում է «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման, իրավաբանական անձանց առանձնացված ստորաբաժանումներին, հիմնարկներին և անհատ ձեռնարկատերերին պետական հաշվառման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 36-րդ, ինչպես նաև Օրենքի նախազ ծի 5-րդ հոդվածով սահմանված հիմքերի առկայություն դեպքում:⁷⁴ Միևնույն ժամանակ, նշված օրենքի 36-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն, «առևտրային կազմակերպություններին կանոնադրության անհամապատասխանություն օրենքին հիմք չէ

⁷³ Տե՛ս էջատակի 14-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 25 (Իրավաբանական անձի կարգավիճակի վերաբերյալ 2014 թ. ուղենիշներ):

⁷⁴ 36-րդ հոդվածով նախատեսվում է հետևյալը.
«1. Իրավաբանական անձի գրանցումը մերժելու հիմքերն են՝
1) իրավաբանական անձի կազմավորման օրենքով սահմանված կարգի խախտումը.
2) սույն օրենքով նաև օրենքներով սահմանված փաստաթղթերը չներկայացնելը.
3) ներկայացված փաստաթղթերի անհամապատասխանություն օրենքին կամ իրավաբանական անձի ներկայացրած այլ փաստաթղթերին, բացառությամբ սույն հոդվածի 2-րդ մասում նշված դեպքի.
4) նոր գրանցվող (ստեղծվող) առևտրային կազմակերպության հիմնադրի, ինչպես նաև գործադիր մարմնի ղեկավարի՝ օրենքով սահմանված կարգով ձեռնարկատիրական գործունեության ամբողջությամբ իրավունքից զրկված և դատվածություն ունեցող կարգով հանված կամ մարված չլինելը.
5) ֆիրմային անվանման անհամապատասխանություն օրենքով սահմանված պահանջներին, եթե ֆիրմային անվանման գրանցումը մերժվել է, և անձը չի ներկայացրել այլ անվանում
(6) ռեդումիցիոն անվանում անպատասխան ղեկավարի կողմից և այն պետություն իրավաբանական անձ, որը նշված է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած պետություններին ցանկում, որոնց իրավաբանական անձինք չեն կարող ռեդումիցիոնացվել Հայաստանի Հանրապետության տարածքում:
2. Առևտրային կազմակերպություններին կանոնադրության անհամապատասխանություն օրենքին հիմք չէ իրավաբանական անձի պետական գրանցումը մերժելու համար:
3. Իրավաբանական անձի գրանցումն այն և տեղծելու անհամապատասխան արմատության շարժառիթով մերժելն արգելվում է»:

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենսդիր և օրենսդիր վերաբերյալ

իրավաբանական անձի պետական գրանցումը մերժելու համար»: Այսպիսով, Օրենսդիր նախագծի 8-րդ հոդվածում թվարկված պահանջներին կանոնադրության համապատասխանությունը պետք է իսկզբանե հիմք չլինի պետական գրանցումը մերժելու համար, որը ողջունելի է:⁷⁵

61. Այնուհանդերձ, ՀՀ վարչական իրավախախտումներին վերաբերյալ օրենսգրքում փոփոխություններին նախագծով որոշ վարչական պատիժներ են սահմանվում կրոնական կազմակերպություններին՝ կանոնադրական նպատակներին չհամապատասխանելու դեպքերի համար (տե՛ս օրենսգրքի նոր 205.3 հոդվածը): Այս համատեքստում հարկ է հիշատակել, որ «նպատակներին համապատասխանել» արտահայտությունը կարծես բավական ընդհանրական հասկացություն է: Դժվար է պատկերացնել, թե ինչպես կարող են պետական մարմինները դա համարժեքորեն գնահատել, և թե ինչպես կարելի է խուսափել դրա կամայական մեկնաբանություն հնարավոր դեպքերից (տե՛ս վերը՝ 39-րդ պարբ.):
62. Ավելին, միավորումներն սկզբունքորեն ինքնուրույն կերպով պետք է իրավունք ունենան որոշել, թե արդյոք իրենց կողմից ծավալվող գործունեությունը կհամապատասխանի կանոնադրության մեջ նշված նպատակներին շրջանակին:⁷⁶ Ինչպես արդեն նշվել է ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի և Վենետիկի հանձնաժողովի նախնական եզրակացություններում, վերահսկողական այն գործառնությունները, որոնք հավասարազոր են միավորման նպատակներին և խնդիրներին կատարումը ստուգելուն, պետք է վերապահված լինեն միավորման հիմնադիրներին, անդամներին, մասնակիցներին և հնարավոր (հանրային կամ մասնավոր) դոնորներին, և սակայն ոչ պետական իշխանություններին, որը համահունչ կլինի միավորումներին ինքնակառավարման ընդհանուր սկզբունքին,⁷⁷ ինչպես նաև կրոնի և համոզմունքի խմբերի ինքնավարություն (կամ ինքնորոշման) սկզբունքին:⁷⁸ **Ուստի, առաջարկվում է նոր 205.3 հոդվածն հանել ՀՀ վարչական իրավախախտումներին վերաբերյալ օրենսգրքից:**
63. Ինչ վերաբերում է 5-րդ հոդվածում թվարկված այն հիմքերին, որոնցով կարող է հիմնավորվել գրանցումը մերժելը (Օրենսդիր նախագծի 9-րդ հոդված), և ինչպես արդեն

⁷⁵ Տե՛ս էջատակի 2-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 67 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն):
⁷⁶ Տե՛ս էջատակի 15-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 91 (Միավորման ազատություն վերաբերյալ 2015 թ. ուղենիշներ):
⁷⁷ ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի և Վենետիկի հանձնաժողով, *Համատեղ միջանկյալ եզրակացություն* «Ոչ առևտրային կազմակերպություններին մասին» Ղրղզստանի Հանրապետության օրենսդրության և այլ օրենսդրական ակտերում փոփոխություններ կատարելու մասին օրենսդիր վերաբերյալ, 16 հոկտեմբեր 2013, պարբ. 73, http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4857/file/239_FOASS_KYR_16%20Octt%202013_en.pdf:
⁷⁸ Տե՛ս էջատակի 13-րդ ծանոթագրությունը, Part II.D մաս, էջ 15 (Գրոնի կամ համոզմունքի ազատություն վերաբերյալ 2004 թ. ուղենիշներ):

ԵԱՀԿ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենսդիր նախագծի վերաբերյալ

նշվել է վերը՝ 3.2 ենթաբաժնում, կրոնական կազմակերպություններին պետական գրանցմանն առնչվող ցանկացած սահմանափակում պետք է լինի անհրաժեշտ և համաչափ, և չպետք է օգտագործի աղոտ եզրույթներ, ինչպիսիք 5-րդ հոդվածում օգտագործվածներն են, որոնք կարող են հայեցողական մեկնաբանություն ենթարկվել: Առաջարկվում է 9-րդ հոդվածում միջազգային ստանդարտներին համահունչ առավել հստակորեն նշել այն սահմանափակ դեպքերը, որոնցում կարող է մերժվել պետական գրանցումը (տե՛ս վերը՝ 3.2 ենթաբաժինը):⁷⁹

64. Ողջունելի է, որ ինչպես և առաջարկվել էր 2011 թվականի համատեղ եզրակացություն մեջ,⁸⁰ Օրենսդիր նախագծով նախատեսվում է գրանցման պարզեցված համակարգ, որում այլևս գրանցման պարտադիր նախապայման չէ, որպեսզի միավորումն «հիմնվի պատմականորեն կանոնացված որևէ սուրբ գրքի վրա» և «իր դավանանքով մտնի համաշխարհային ժամանակակից կրոնական-եկեղեցական համայնքների համակարգի մեջ» (տե՛ս 1991 թվականի օրենսդրության 5-րդ հոդվածը): Իրավաբանական կարգավիճակ ձեռք բերելու համար այլևս պարտադիր չէ նախապես գրանցվել Նախարարն երի խորհրդին առընթեր կրոնական գործերի պետական մարմնի կողմից (տե՛ս 1991 թվականի օրենսդրության 14-րդ հոդվածը):

65. Մինչև նույն ժամանակ, կրոնական կազմակերպություններին պետական գրանցումն իրականացվելու է «Իրավաբանական անձանց պետական գրանցման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության սահմանված կարգով (Օրենսդիր նախագծի 8-րդ հոդվածի 1-ին մաս): Հարկ է շեշտել, որ ինչպես և ընդգծվել էր 2011 թվականի համատեղ եզրակացություն մեջ, գրանցման պահանջները չպետք է կազմակերպություններին պարտավորեցնեն ստեղծել կազմակերպական կառույցներ կամ ընթացակարգեր, որոնք համահունչ չեն լինի որոշակի կրոնական կամ համոզմունքի համայնքների հավատացյալներին, քանի որ ներքին խնդիր է, որը չպետք է վերաբերի պետական կառույցներին:⁸¹ Պետությունն իսկապես պարտավոր է կրոնական կամ համոզմունքի համայնքներին իրավաբանական անձի կարգավիճակ ստանալու հնարավորությունն ընձեռելու իր պարտավորությունը կատարելիս հարգել այդ համայնքների ինքնավարությունը:⁸² Ավելի ինչ, կրոնական կամ համոզմունքի համայնքներին պետք է ինքնավարություն և ինքնորոշում ունենան հավատի, համոզմունքի կամ իրենց՝ որպես խմբի

⁷⁹ Տե՛ս Էջատակի 14-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 21՝ I մասի հետ միացին ընթերցված (Իրավաբանական անձի կարգավիճակի վերաբերյալ 2014 թ. ուղենիշներ):
⁸⁰ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 67 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն):
⁸¹ Տե՛ս Էջատակի 2-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 68 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն):
⁸² Տե՛ս Էջատակի 14-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 31 (Իրավաբանական անձի կարգավիճակի վերաբերյալ 2014 թ. ուղենիշներ):

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

ներքին կազմակերպման բոլոր խնդիրներում:⁸³ Կրոնի կամ համոզմունքի ազատությունն այդ բաղադրիչներն համարժեքորեն արտացոլելու նպատակով **Օրենքի նախագծում անհրաժեշտ է ներառել դրույթ, որը թույլ կտա հավուր պատռածի հաշվի առնել կրոնական կամ համոզմունքի այդ օրինակ խնդիրները՝** ինչպես առաջարկվել է 2011 թվականի համատեղ եզրակացությունում էջ:⁸⁴

66. Օրենքի նախագծի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանվում են կրոնական կազմակերպություններին վրա դրվող մի շարք պարտավորություններ ներառյալ իրենց անդամների հաշվառումը վարելը, 13-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքում պարտադիր առողջի տեսարկվելը, Լիազորմամբի պահանջով իր գործունեության մասին փաստաթղթեր տրամադրելը,⁸⁵ կրոնական կազմակերպության անդամի պահանջով նրան կրոնական կազմակերպությանն առնչվող մի շարք փաստաթղթերի ծանոթանալու հնարավորություն տալը, կանոնադրության փոփոխությունները, ինչպես նաև գործունեության դադարեցումը գրանցելը, առանձնացված ստորաբաժանում ստեղծելը և կազմալուծելը, գտնվելու վայրի փոփոխության դեպքում նոր հասցեի գրանցումը կատարելը, «օրենքով նախատեսված կարգով» հաշվետվություններ հրատարակելը և «օրենքով սահմանված այլ պարտականություններ կատարելը»:

67. Նախև առաջ, անդամների հաշվառումը վարելու պարտավորությունը ոչ միայն վարչական բեռ է ստեղծում կրոնական կազմակերպություններին համար, այլ նաև հարցականներին տեղիք է տալիս կապված անդամների անձնական կյանքի իրավունքի հետ: Այդ առումով ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքներին կոմիտեն ուղղակիորեն նշել է, որ ոչ ոքի չի կարելի հարկադրել՝ բացահայտելու իր մտքերը կամ որոշակի կրոնի կամ համոզմունքի հարելը:⁸⁶ Թեպետ այս սկզբունքից կարող են լինել որոշ բացառություններ, դրանք կարող են ծագել միայն բացառիկ հանգամանքներում, օրինակ՝ կրոնով կամ համոզմունքով պայմանավորված որոշ իրավունքներ կամ արտոնություններ մեջբերելիս, ընդ որում՝ օրենքով նախատեսված դեպքերում, և երբ դա անհրաժեշտ է վերը նշված իրավաչափ նպատակներին հասնելու համար:⁸⁷ Ինչպես նշված է նաև Միավորումներ

⁸³ Տե՛ս, օրինակ, ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի Վենետիկի հանձնաժողովը, Համատեղ եզրակացություն «Կրոնական կամ համոզմունքի ազատություն մասին» Ադրբեյջանի Հանրապետության օրենքի վերաբերյալ, CDL-AD(2012)022, 15 հոկտեմբեր, 2012 թ., պարբ. 72, <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2012\)022-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2012)022-e)>:

⁸⁴ Տե՛ս էջատակի 2-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 68 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն):
⁸⁵ Օրենքի նախագծի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի (3)-րդ կետի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության Կառավարությանն առընթեր Պետական եկամուտների կոմիտեն:

⁸⁶ Տե՛ս էջատակի 17-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 3 (ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքներին կոմիտեն 1993 թվականի Թիվ 22 ընդհանուր մեկնաբանությունը):

⁸⁷ Տե՛ս ՄԻԵԴ, *Kosteski-ն ընդդ. Մակեդոնիայի Նախկին Հարավայլ ավան Հանրապետության* (գանգատ թիվ 55170/00, դատավճիռը՝ 13 ապրիլ, 2006 թ.), պարբ. 39, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73342>>:

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենսդիր նախագծի վերաբերյալ

ազատություն վերաբերյալ 2015 թվականի համատեղ նախագծի ներքին մեջ, անձնական կյանքի իրավունքը կիրառվում է նաև միավորման և դրանում ներգրավված անհատների և ստուգումների վերաբերյալ իրավական ակտերում պետք է ապահովվի միավորումների հաճախորդների, անդամների և հիմնադիրների անձնական կյանքի իրավունքի հարգումը, ինչպես նաև վերացնել այդ իրավունքի ցանկացած խախտման հետևանքները:⁸⁸ 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (1)-ին կետը, կրոնական կազմակերպությունների գործունեության և կատմամբ Լիազորմամբի վերահսկողության վերաբերյալ 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (3)-րդ կետի և 16-րդ հոդվածի հետ միասին ընթերցելու դեպքում, նշանակում է, որ Լիազորմամբի կարող է անդամների վերաբերյալ այդ հաշվառման տեղեկությունները ստանալու իրավունք ունենալ: Այդ դրույթն ըստ երևույթին չի պարունակում որևէ երաշխիք, որով հնարավոր կլինի երաշխիքի միավորման անդամների անձնական կյանքի իրավունքի հարգումը: հաշվի առնելով վերոգրյալը, անհրաժեշտ է վերանայել 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (1)-ին կետով նախատեսված՝ անդամների հաշվառումը վերաբերյալ պարտավորությունները:

68. 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասում թվարկված որոշ պարտավորությունների ձևակերպումը կարծես բավական լայն է: 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (3)-րդ կետով նախատեսվում է, որ Լիազորմամբի պահանջով կազմակերպության գործունեության մասին փաստաթղթեր տրամադրելը պետք է հիմնված լինի Լիազորմամբի օրինական և պատճառաբանված պահանջի վրա, որը պետք է հետապնդի Օրենքի նախագծի պահանջների կատարումը ստուգելու նպատակով: Այդ ձևակերպումը նույնպես չի ներառում պետության կողմից հնարավոր ոտնձգությունները կամ չարաշահումները կանխող բավարար երաշխիքներ: Ինչպես նշվում է Միավորման ազատություն վերաբերյալ 2015 թվականի համատեղ նախագծի ներքին մեջ, միավորումների և կատմամբ վերահսկողության վերաբերյալ բոլոր իրավական կարգավորումների և պրակտիկայի ելակետը պետք է լինի միավորման գործունեությանը նվազագույն պետական միջամտության սկզբունքը:⁸⁹ Այն դեպքերում, երբ միավորումներից պահանջվում է փաստաթղթեր տրամադրել, փաստաթղթերի թիվը պետք է սահմանված և ողջամտ լինի, և միավորումների պետք է բավարար ժամանակ տալ դրանք պատրաստելու համար:⁹⁰ Ավելի, օրենսդրության մեջ պետք է ուղղակիորեն նախատեսվի հնարավոր ստուգումների

⁸⁸ Տե՛ս էջատակի 15-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 228 և 231 (Միավորման ազատություն վերաբերյալ 2015 թ. ուղենիշներ):

⁸⁹ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 228 (Միավորման ազատություն վերաբերյալ 2015 թ. ուղենիշներ):

⁹⁰ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 231 (Միավորման ազատություն վերաբերյալ 2015 թ. ուղենիշներ): Տե՛ս նաև ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ, Իրավասպաշտպանների պաշտպանություն մասին ուղենիշներ (2014 թ.), պարբ. 209, <<http://www.osce.org/odihr/119633>>:

ԵԱՀԿ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

հիմքերի սպառիչ ցանկ, ընդ որում՝ այդ ստուգումները պետք է տեղի չունենան, բացառությամբ երբ օրենսդրության լուրջ խախտման կասկած կա, և պետք է ծառայեն միայն այդ կասկածը հաստատելու կամ փարատելու նպատակին:⁹¹ Առաջարկվում է համապատասխան լրացում կատարել Օրենքի նախագծում:

- 69. Օրենքի նախագծի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (4)-րդ կետով նախատեսվում է, որ կազմակերպությունը պարտավոր է «կրոնական կազմակերպության անդամի պահանջով ոչ ավելի, քան պահանջի ստացման օրվանից հետո՝ հինգ աշխատանքային օրվա ընթացքում, կրոնական կազմակերպության անդամի պահանջով նրան հնարավորություն տալ ծանոթանալու կանոնադրությանը, հիմնադիր այլ փաստաթղթերին: Մույն կետում նշված տեղեկությունները, փաստաթղթերը տրամադրելու համար կարող է գանձվել վճար, որը չի կարող գերազանցել դրանք տրամադրելու համար կատարված ծախսերը»: Այս հոդվածը խնդրահարույց է թվում, քանի որ դժվար է գնահատել, թե արդյոք այդ պարտավորությունը կատարված է: Ավելին, դրույթը չնախագանցման րակկիտ է և միջամտող. օրենքում այս ստիճանի մանրամասներին կարիք պետք է որ չլինի, և կրոնական կազմակերպությունը պետք է կարողանա ինքնուրույնաբար կարգավորել այդպիսի խնդիրները:
- 70. Պարզ չէ նաև, թե որ դեպքերում են կրոնական կազմակերպությունները ենթարկվելու «13-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքում պարտադիր աուդիտին», քանի որ 13-րդ հոդվածով նման դեպքեր չեն նախատեսվում: Ավելին, 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (7)-րդ կետի համաձայն կրոնական կազմակերպությունները պարտավոր են օրենքով նախատեսված կարգով հրատարակել հաշվետվություններ: Պարզ չէ, թե ինչ է դաներառելու, և թե իրավական ինչ նորմերի մասին է խոսքը: Եթե սա վերաբերում է 13-րդ հոդվածում նշված հաշվետվություններին, ապա պարզությունն ապահովելու համար խորհուրդ է տրվում 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (7)-րդ կետում ներառել խաչաձև հղում այդ դրույթին կամ վերաբերելի և կիրառելի այլ օրենսդրական ակտերին:
- 71. Օրենքի նախագծի 11-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն կրոնական կազմակերպությունները պարտավոր են նաև «ապահովել պետության կողմից որպես սեփականություն իրենց հանձնված պատմական և մշակութային հուշարձանների պահպանությունը և ըստ նշանակություն օգտագործումը»: Ողջունելի է, որ այս դրույթի մեջ որոշ չափով հաշվի են առնվել 2011 թվականի համատեղ

⁹¹ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 231 (Միավորման ազատության վերաբերյալ 2015 թ. ուղենիշներ):

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

եզրակացության մեջ արված առաջարկությունները կրոնական կազմակերպությունը պատկանող *ամբողջ* գույքի օգտագործման վերաբերյալ սահմանափակումները վերանայելու մասին:⁹² Միևնույն ժամանակ, ինչպես արդեն նշվել է այդ Եզրակացության մեջ, **թե կրոնական կազմակերպությունից պահանջվում է ապահովել պատմական հուշարձան հանդիսացող կառույցի պահպանությունը, ապա կարող է տեղի ունենել պետության կողմից որոշակի փոխատու գող վճարումը կամ օժանդակությունը:**⁹³

72. Օրենքի նախագծի 11-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսվում է, որ «կրոնական միավորումները չեն կարող ֆինանսավորվել Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս գտնվող իրենց հոգևոր կենտրոններին և կուսակցություններին կողմից և ֆինանսավորել նրանց»: ՄԻԵԴ-ը վճռել է, որ «եկեղեցիներին կամ կրոններին ֆինանսավորումը կարգավորող համալիր պակաս ստանդարտ չկա, և այս հարցերը սերտորեն կապված են յուրաքանչյուր պետության պատմության և ավանդույթների հետ... և որ այս առումով Պայմանավորվող պետություններին թողնված հայեցողությունը սահմանը փաստորեն լայն է»:⁹⁴ Թեպետ պետությունները կարող են տարբեր իրավաչափ պատճառներ ունենալ տարբեր տեսակի միջոցների փոխանցումները կարգավորելու համար,⁹⁵ հարկ է վերհիշել, որ ԵԱՀ Կ-ի բոլոր մասնակից պետությունները պարտավորվել են հարգել «կամավոր ֆինանսական և այլ հանգանակություններ հայցելու և ստանալու»՝ կրոնական կազմակերպություններին իրավունքը,⁹⁶ և որ այդ իրավունքը պետք է իրացնել առանց որևէ անհարկի սահմանափակման:⁹⁷ ԵԱՀ Կ-ի շրջանակում ստանձնված հանձնառությունները նույնպես հաստատում են, որ կարևոր է, որպեսզի կրոնական կազմակերպություններն հնարավորություն ունենան՝ ստեղծելու և պահպանելու կապեր այլ պետություններին հավատացյալներին, կրոնական հավատներին և նրանց ներկայացուցիչներին հետ:⁹⁸ Կրոնի կամ համոզմունքի ազատության վերաբերյալ 2004 թվականի ուղենիշներին մեջ նշվում է, որ «թեպետ պետությունը կարող է նախատեսել

⁹² Տե՛ս էջատակի 2-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 75 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն):
⁹³ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 75 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն):
⁹⁴ ՄԻԵԴ, *Klein and Others-ն ընդդ. Գերմանիայի* (զանգատներ թիվ 10138/11 և 3 այլը, դատավճիռը՝ 6 ապրիլ, 2017 թ.), պարբ. 87, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172553>>:
⁹⁵ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 76 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն): Տե՛ս նաև էջատակի 13-րդ ծանոթագրությունը, II.H մաս (Կրոնի կամ համոզմունքի ազատության վերաբերյալ 2004 թ. ուղենիշներ):
⁹⁶ ԵԱՀ Կ, *Երրորդ հերթական հանդիպման ավարտական փաստաթուղթ* (Վիեննա, 4 նոյեմբեր 1986 թ. մինչև 19 հոկտեմբեր 1989 թ.), սկզբունք 16.4, <<http://www.osce.org/mc/40881>>:
⁹⁷ Տե՛ս նույն տեղը, սկզբունք 16.4 (1989 թվականի Վիեննայի փաստաթուղթ):
⁹⁸ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 32 (1989 թվականի Վիեննայի փաստաթուղթ), որով նախատեսվում է, որ ԵԱՀ Կ-ի մասնակից պետությունները «հավատացյալներին, կրոնական հավատներին և նրանց ներկայացուցիչներին թույլ կտան անհատապես կամ խմբով ստեղծել և ունենալ անձնական ուղղակի շփումներ և հաղորդակցություն միմյանց հետ՝ թե՛ սեփական երկրում, թե՛ այլ պետությունում»:

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

որոշ սահմանափակումներ, նախընտրելի մոտեցումներ միավորումներին թույլատրել, որպեսզի նրանք միջոցներ հայթայթեն՝ պայմանով, որ նրանք չխախտեն պետական այլ կարևոր քաղաքականություններ», և որ «օրենքները պետք է չպարունակեն խտրականություն»:⁹⁹

73. Արտերկրից ռեսուրսներ ստանալու ցանկացած սահմանափակում պետք է նախատեսված լինի օրենքով, հետապնդի իրավաչափ նպատակ՝ միջազգային ստանդարտներին համահունչ, և անհրաժեշտ լինի ժողովրդավարական հասարակությունում և համաչափ լինի հետապնդվող նպատակին:¹⁰⁰ Թեպետ օտարերկրյա ֆինանսավորման սահմանափակումը կարող է հետապնդել իրավաչափ նպատակներ, օրինակ՝ փողերի լվացման և ահաբեկչական կազմակերպություններին ֆինանսավորման դեմ պայքարը, արտերկրում գտնվող հոգևոր կենտրոններին կողմից ֆինանսավորվելու և նրանց ֆինանսավորելու բացարձակ արգելքն ըստ երևույթին չի կարող անհրաժեշտ լինել կամ համաչափ լինել նշված նպատակի իրականացմանը: Ավելին, ռեսուրսներ ստանալու հարցում միավորումներին կատարվող վերաբերմունքը չպետք է առևտրային կազմակերպություններից և այլ իրավաբանական անձանցից պակաս շահեկան լինի:¹⁰¹ Ուստի, կրոնական կազմակերպություններին կատարվող պետք է կիրառվեն օրենքներին ունեցող պահանջները, որոնք ընդհանուր առմամբ կիրառելի են մաքսային դաշտում, արտարժույթի փոխանակման ոլորտում և փողերի լվացման և ահաբեկչության կանխարգելման ոլորտում:¹⁰² Նմանապես, և ինչպես արդեն իսկ նշվել է 2011 թվականի համատեղ եզրակացությունում, քաղաքական կուսակցություններին կողմից ֆինանսավորվելու և նրանց ֆինանսավորելու բացարձակ արգելքն ըստ երևույթին չափազանց խիստ է:¹⁰³ **Ուստի, հարկ է վերանայել Օրենքի նախագծի 11-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված օտարերկրյա ֆինանսավորման արգելքը:**

74. Ինչ վերաբերում է պետության և կրոնական միավորումներին հարաբերություններին, ապա 12-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսվում է, որ կրոնական միավորումներն անջատ են պետությունից: 12-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (3)-րդ կետով

⁹⁹ *Տե՛ս* էջատակի 13-րդ ծանոթագրությունը, Part II.J մաս, էջ 20 (Կրոնի կամ համոզմունքի ազատություն վերաբերյալ 2004 թ. ուղենիշներ):

¹⁰⁰ *Տե՛ս* էջատակի 15-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 220 (Միավորման ազատություն վերաբերյալ 2015 թ. ուղենիշներ):

¹⁰¹ Խաղաղ հավաքներին և միավորման ազատության իրավունքներին հարցերով ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցող, *Միավորումներ և տնտեսվարողներին համար նպաստավոր միջավայրի վերաբերյալ զեկուցող*, A/70/266, 4 օգոստոս, 2015 թ., պարբ. 109, <http://freeassembly.net/wp-content/uploads/2015/09/A_70_266_ENG.pdf>:

¹⁰² *Տե՛ս* էջատակի 15-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 192 (Միավորման ազատություն վերաբերյալ 2015 թ. ուղենիշներ):

¹⁰³ *Տե՛ս* էջատակի 2-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 76 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն):

ԵԱՀԿ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

նախատեսվում է, որ պետությունը «յի ֆինանսավորում կրոնական միավորումներին գործունեությունը»: 12-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսվում է, որ «պետությունը ճանաչում է խոստովանության գաղտնիությունը»: Այս առումով հարկ է կրկնել 2011 թվականի համատեղ եզրակացություն մեջ արված առաջարկությունն այն մասին, որ այս դրույթով պետք է սահմանվել, որ պետությունը ճանաչի նաև այլ դավանանքի հավատացյալների և ձեռնադրված խոստովանահայրերի կամ համարժեք գործառույթ կատարող անձանց միջև **նմանաբար նույն ժամանակահատվածում հարկադրականության գաղտնիությունը**:¹⁰⁴ Թերևս, ցանկալի կլինի նաև հստակեցնել այս դրույթի իմաստը, օրինակ՝ ուղղակիորեն նշելով, որ այլ դավանանքի խոստովանահայրերը կամ համարժեք գործառույթ կատարող անձինք չպետք է դատավորների կամ պետական այլ պաշտոնյաների կողմից պահանջատան տրամադրելու իրենց գործառույթի կատարման ընթացքում անձանց կամ սուբյեկտների վերաբերյալ իրենց հայտնի դարձած տեղեկություններ:

75. Ի վերջո, Օրենքի նախագծի 7-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսվում է, որ կրոնական կազմակերպությունները գործունեություն իրականացնելիս առաջնորդվում են նաև «հաշվետվողականության սկզբունքով»: 5-րդ գլխում մանրամասնեցվում են հաշվետվողականության առումով կրոնական կազմակերպություններին վրա դրվող պարտավորությունները, մասնավորապես՝ հաշվետվություններ ներկայացնելու պահանջները: Օրենքի նախագծի 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսվում է, որ «եթե կրոնական կազմակերպության գույքի ստացման աղբյուր են հանդիսացել հանրային միջոցները, ապա կազմակերպությունը պարտավոր է յուրաքանչյուր տարի մինչև հաշվետու տարվան հաջորդող մայիսի 30-ը, ... հրապարակել սույն ... հաշվետվությունը»: Օրենքի նախագծի 13-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսվում է, որ կրոնական կազմակերպություններին այդպիսի հաշվետվությունները ներառում են տարբեր տեղեկություններ, այդ թվում՝ տարեկան մուտքերի ընդհանուր գումարը, գույքի օգտագործման ծախսերը, միջոցների ստացման մասին, իրականացրած ծրագրերի արդյունքների մասին տեղեկատվություն, անդամների թիվը, կազմակերպության գտնվելու վայրը և կոլեգիալ կառավարման մարմիններին նիստերի քանակը: 13-րդ հոդվածի 4-րդ մասում նշվում է նաև, որ անգամ եթե կրոնական կազմակերպության նկատմամբ կիրառելի չէ 13-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, ապա կազմակերպությունն «իրավունք ունի հրապարակելու 13-րդ

¹⁰⁴ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 77 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն):

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

հոդվածով նախատեսված հաշվետվությունը»: Պարզ չէ, թե ինչու պիտի նման կազմակերպությունները մանրակրկիտ հաշվետվություններ հրապարակեն, եթե չեն օգտվում պետական ֆինանսավորումից: **Օրենքի նախագծի հեղինակներին առաջարկվում է տեքստից հանել այս վերջին պարտավորությունը:**

5. Կրոնական կազմակերպության գործունեության կասեցումը, լուծարումը և կրոնական կազմակերպության գործունեության նկատմամբ վերահսկողությունը

76. Օրենքի նախագծի 14-րդ հոդվածով նախատեսվում է, որ կրոնական կազմակերպության գործունեությունը կասեցվում է դատարանի որոշմամբ՝ Լիազորմամբի դիմումի հիման վրա, հետևյալ երկու իրավիճակներում. եթե կազմակերպությունը թույլ է տվել «օրենքի կոպիտ խախտում» համաձայն 14-րդ հոդվածի 3-րդ մասի, կամ կազմակերպությունը հիմնադրող անձը կազմակերպությունը հիմնադրելիս թույլ է տվել «օրենքի էական խախտում» համաձայն 14-րդ հոդվածի 4-րդ մասի: «Կոպիտ խախտում» է համարվում 16-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն Լիազորմամբի կողմից կազմակերպության գրավոր նախագրում նշված նշանակությունը հետո դրանում նշված կարգով և ժամկետներում խախտումները չվերացնելու դեպքում (14-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (1)-ին կետ), կամ երբ կազմակերպությունը չի վերացնում խախտումը Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքով նախատեսված պատասխանատվության միջոց կիրառելուց հետո՝ երեսնօրյա ժամկետում (14-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (2)-րդ կետ):
77. Ինչպես նշվում է Միավորման ազատության վերաբերյալ ուղենիշների մեջ, «միավորման գործունեության ցանկացած կասեցում ... կարող է հիմնավորվել միայն ժողովրդավարության համար տվյալ միավորման առաջացրած սպառնալիքով, ընդ որում՝ այն բացառապես պետք է հիմնված լինի դատարանի որոշման վրա կամ կիրառվի դատական վերանայումից հետո»: ¹⁰⁵ Օրենքի նախագծի 14-րդ հոդվածի 3-րդ մասի (1)-ին կետի համաձայն, սակայն, կասեցումն ըստ երևույթի՝ հնարավոր է՝ անկախ խախտման բնույթից և ծանրությունից, ուստի՝ կարող է տեղի ունենալ անգամ այն դեպքում, երբ խախտումը ոչ մեծ ծանրություն է:

¹⁰⁵ Տե՛ս էջատակի 15-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 255 (Միավորման ազատության վերաբերյալ 2015 թ. ուղենիշներ):

ԵԱՀԿ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

78. Օրենքի նախագծի 14-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն, «օրենքի էական խախտում» է համարվում կրոնական կազմակերպության հիմնադրման ժամանակ տեղի ունեցած այնպիսի խախտումը, որը եթե հայտնի լիներ հիմնադրման կամ պետական գրանցման պահին, ապա կազմակերպությունը չէր հիմնադրվի կամ չէր գրանցվի: Այս սահմանումը բավական անորոշ է և կարող է ենթարկվել տարարնույթ մեկնաբանությունների, ուստի չի համապատասխանում իրավական հստակության, որոշակիության և կանխատեսելիության պահանջներին (տե՛ս վերը 29-րդ պարբերությունը): Ավելին, նման խախտումը պետք է բավական ծանր լինի, իսկ դրան ցուցաբերված արձագանքը՝ համապատասխանի միջազգային ստանդարտներին (տե՛ս վերը 77-րդ պարբերությունը): Ուստի, ցանկալի է հստակորեն թվարկել գրանցումը մերժելու հիմքերը (ինչպես արտաքին վերնու մերժում՝ 63-րդ պարբերության մեջ), կանխերառել խաչաձև հղում կիրառելի օրենսդրությանը: Մինևնույն ժամանակ, եթե խախտումն այնքան ծանր է, որ գրանցումը մերժելու հիմք է հանդիսանում, ապա պարզ չէ, թե ինչու է դա հանգեցնում կազմակերպության գործունեության կասեցման միայն, և ոչ կազմակերպության լուծարման:
79. Օրենքի նախագծի 14-րդ հոդվածի 6-րդ մասով նախատեսվում է, որ այն դեպքում, երբ կրոնական կազմակերպության գործունեության կասեցման հիմքերը վերացված են, և վերացված լինելու վերաբերյալ ապացույցներ են ներկայացվել Լիազոր մարմնին, դատարանը որոշում է կայացնում կազմակերպության գործունեությունը վերսկսելու մասին: Մինևնույն ժամանակ, այս դրույթով չի նախատեսվում նման որոշում կայացնելու որևէ ժամկետ: 15-րդ հոդվածի 2-րդ մասի (2)-րդ կետի հետմիասին ընթերցվելու դեպքում ստացվում է, որ գործունեության կասեցումից հետո գործունեությունը վերսկսելու մասին դատական որոշում չկայացնելու դեպքում դա կարող է հանգեցնել Լիազոր մարմնի դիմումի հիման վրա կրոնական կազմակերպության լուծարմանը: Այս դրույթի մեջ նաև չի նշվում, թե որքան ժամանակ պետք է անցած լինի նախքան լուծարման մասին նման դիմումը դատարան ներկայացնելու իրավունք ձեռք բերելը: **Օրենքի նախագիծն անհրաժեշտ է համապատասխան արար հստակեցնել և լրացնել:**
80. Օրենքի նախագծի 15-րդ հոդվածով նախատեսվում է կրոնական կազմակերպությունները լուծարելու հնարավորությունը՝ ներառյալ եթե ի հայտ են եկել Օրենքի նախագծի 5-րդ հոդվածում թվարկված հիմքերը (տե՛ս 15-րդ հոդվածի 3-րդ մասը): Նախ, և ինչպես արդեն ընդգծվել է 2011 թվականի համատեղ եզրակացություն մեջ, լուծարում պետք է կիրառել միայն այն դեպքում, երբ նման պատիժն

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

արդարացիված է խախտման ծանրություններ, այսինքն՝ երբ կրոնական կամ համոզմունքի կազմակերպությունը կատարում է օրենքի ծանր կամ կրկնվող խախտումներ, որոնք չեն կարող վերացվել կազմակերպության կողմից ձեռնարկված միջոցառումներով¹⁰⁶ կամ պետության կողմից որևէ այլ ավելի մեղմ միջամտությամբ: Բացի դրանից, ինչպես նշված է վերը՝ 3.2 ենթաբաժնում, հաշվի առնելով 5-րդ հոդվածի ընդհանրական և աղոտ ձևակերպումը, չկան որևէ երաշխիքներ, որոնք կկանխեն այս դրույթի չարաշահմամբ կրոնական կազմակերպության լուծարման մասին որոշման կայացումը: Ուստի, լուծարման հիմքերն անհրաժեշտ է ավելի հստակորեն սահմանել 15-րդ հոդվածում՝ դրանցում ներառելով միայն օրենքի ծանր կամ կրկնվող այն խախտումների դեպքերը, որոնք չեն կարող շտկվել այլ եղանակով (տե՛ս նաև ստորև 81-րդ պարբերությունը):

- 81. Այս համատեքստում հարկ է նշել, որ Օրենքի նախագծում այլևս ներառված չէ դրույթն այն մասին, որ կազմակերպության լուծարումը հնարավոր բոլոր միջոցներին է՝ ի տարբերություն Օրենքի նախագծի 2011 թվականի տարբերակի:¹⁰⁷ Այդ հոդվածում նշվում էր, որ լուծարումը թույլատրելի է միայն այն դեպքում, «երբ խախտումը վերացնելու կամ կանխելու այլ միջոցները սպառվել են, կամ խախտումները հնարավոր չէ վերացնել այլ կերպ»: Հաշվի առնելով, որ դա լուծարման մասին որոշումների համաչափության կարևոր երաշխիք է, առաջարկվում է կրկին նման ձևակերպում ներառել Օրենքի նախագծում:
- 82. Բացի դրանից, եթե օրենսդրական այլ ակտերով դա նախատեսված չէ, սպա Օրենքի նախագծով չի սահմանվում լուծարման որոշակի ընթացակարգ, ինչպես նաև չի նախատեսվում, թե կազմակերպությունն իրավունք ունի ստանալ համապատասխան փաստաթղթերը, մասնակցել և լուծված լինել դատական նիստերի ժամանակ՝ ի հակադրություն 2011 թվականի համատեղ եզրակացության մեջ արված առաջարկությանը:¹⁰⁸
- 83. Ավելին, լուծարման մասին որոշումը պետք է ժամանակին տրամադրվի և ենթակա լինի վերանայման անկախ և անկողմնակալ դատական ատյանի կողմից:¹⁰⁹ Բողոքարկման և վերանայման ընթացակարգը պետք է հստակ և մատչելի լինի, իսկ իրավական պաշտպանություն միջոցները պետք է ներառեն բարոյական և նյութական վնասի փոխհատուցումը:¹¹⁰ Ավելին,

¹⁰⁶ Տե՛ս էջատակի 2-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 88 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն):
¹⁰⁷ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 86 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն):
¹⁰⁸ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 85 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն):
¹⁰⁹ Տե՛ս էջատակի 15-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 256 (Միավորման ազատության վերաբերյալ 2015 թ. ուղենիշներ):
¹¹⁰ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 116 (Միավորման ազատության վերաբերյալ 2015 թ. ուղենիշներ):

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

միավորումը լուծարելու կամ դրա գործունեությունը կասեցնելու որոշման դեմ ներկայացվող ցանկացած բողոք պետք է որպես կանոն կասեցնի բողոքարկվող որոշման գործողությունը, այսինքն՝ որոշումը չպետք է կիրարկվի, քանի դեռ բողոքի քննարկումն ընթացքի մեջ է: Բացառիկ դեպքերում որոշման կատարման այդ կասեցումը կարող է չկիրառվել, երբ բացառիկ հիմնավոր ապացույցներ գոյություն ունեն, որոնք վկայում են մավորման կողմից հանցանք կատարված լինելու մասին:¹¹¹ Օրենքի նախագծում հարկ է հավուր պատշաճ լրացում կատարել՝ արտացոլելով դատավարական այդ երաշխիքները, կամ Օրենքի նախագծի 15-րդ հոդվածում ավելացնել խաչ աձև հղում օրենսդրական այլ ակտերի համապատասխան դրույթներին:

84. Եվ վերջապես, Օրենքի նախագծի 16-րդ հոդվածով նախատեսվում է, որ Լիազորմարմինն «օրենքով սահմանված կարգով վերահսկողություն է իրականացնում մտքի, խղճի, կրոնի ազատության արտահայտման ... հետ կապված հարաբերությունները կարգավորող օրենսդրության պահանջներին կատարման նկատմամբ», և խախտումներ հայտնաբերվելու դեպքում ուղարկում է «գրավոր նախագուշացում՝ առաջարկելով խախտումներին վերացման կարգն ու ժամկետները»: Ինչպես նշվել է 2011 թվականի համատեղ եզրակացություն մեջ, գրավոր նախագուշացում ուղարկելը միջամտություն է կրոնական կազմակերպությունների ինքնավարությանը, և սկզբունքորեն պետք է սահմանափակել միայն ծանր կամ նշանակալի խախտումներին դեպքերով:¹¹² Ավելին, Օրենքի նախագծում մանրամասնեցված չէ, թե խախտման որտես սակներին դեպքում կարող է ուղարկվել գրավոր նախագուշացում այդ կերպ չբացատրելով կամ այլ կանոնադրական կայացումը Լիազորմարմինի կողմից:¹¹³ Ինչպես առաջարկվել է 2011 թվականի համատեղ եզրակացություն մեջ, միավորումները գործադիրի անկաշկանդ հայեցողությունից պաշտպանելու նպատակով Օրենքի նախագծում պետք է առավել ճշգրտորեն ամրագրել այն ծանր խախտումները, որոնց դեպքում կարող է ուղարկվել նախագուշացում, ինչպես նաև այն ընթացակարգը և ժամկետները, որոնք կարող են կիրառվել Լիազորմարմինի կողմից:¹¹⁴

¹¹¹ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 120 (Միավորման ազատության վերաբերյալ 2015 թ. ուղենիշներ):
¹¹² Տե՛ս էջատակի 2-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 83-84 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն):
¹¹³ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 84 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն):
¹¹⁴ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 84 (2011 թ. համատեղ եզրակացություն):

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն և կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

6. Որոշ այլ մտահոգություններ

6.1. «Կրոնական ատելություն հարուցելը»

85. Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 226-րդ հոդվածի 1-ին մասում առաջարկվող փոփոխություններին նախագծի նպատակն է «կրոնական թշնամանք հարուցել» բառերը փոխարինել «կրոնական ատելություն հարուցել» բառերով:
86. ՔՔԻՄԻ-ի 20-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսվում է. «Ազգային, ռասայական կամ կրոնական ատելություն յարուցելու նպատակով, որն հարուցում է խտրականության, թշնամանքի կամ բռնության, պետք է արգելված լինի օրենքով»: Հարուցման մասին ներպետական իրավական դաշտում սկզբունքորեն, անհրաժեշտ է առաջնորդվել ՔՔԻՄԻ-ի 20-րդ հոդվածով ներառելով այնպիսի էական եզրույթներ կնոն սահմանումներ, ինչպիսիք են «ատելությունը» կամ «թշնամանքը»:¹¹⁵ Այդպիսի հստակ սահմանումների բացակայությունը դեպքում (որոնք կարող են նախատեսված լինել նաև Քրեական օրենսգրքի այլ մասերում) 226-րդ հոդվածի 1-ին մասի ձևակերպումը կարող է չնախագանգ աղոտ լինել և չբավարարել քրեական իրավունքի որոշակիության, կանխատեսելիության և կոնկրետության պահանջները (տե՛ս վերը 30-րդ պարբ.), և տարարնություն մեկնաբանություններին ենթարկվել պետական իշխանության կողմից: Առաջարկվում է «ատելություն» սահմանումը ներառել Քրեական օրենսգրքում՝ ապահովելու համար քրեական օրենքի կոնկրետության սկզբունքի պահպանումը:

¹¹⁵ ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ, *Կոդմնականությունը դրողված հանցագործությունների կապակցությունը* Մոլդովայի քրեական և վարչական իրավախախտումների օրենսգրքերում փոփոխություններին նախագծի վերաբերյալ եզրակացություն, 15 մարտ, 2016 թ., պարբ. 70, <<http://www.legislationline.org/documents/id/19901>>: Տե՛ս նաև Էջատակի 38-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 19 (խտրականություն, թշնամանք կամ բռնություն հարուցող ազգային, ռասայական և կրոնական ատելություն քարոզչություն արգելքի վերաբերյալ Ռաբատի 2012 թվականի գործողություններին ծրագիր): Տե՛ս նաև Կարծիքի նարտահայտվելու ազատության հարցերով ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցող, Լրատվամիջոցների ազատության հարցերով ԵԱՀ Կ-ի ներկայացուցիչ, Արտահայտվելու ազատության հարցերով Ամերիկյան պետություններին կազմակերպության հատուկ զեկուցող և Արտահայտվելու ազատության և տեղեկատվության հասանելիության հարցերով ԱՖրիկայի մարդու և ժողովուրդների իրավունքների հանձնաժողովի հատուկ զեկուցող, *Համատեղ հոշակագիր կրոնների զրպարտության, սնաբեկչության և պայքարի և ծայրահեղականության դեմ պայքարի օրենսդրության մասին* (10 դեկտեմբեր, 2008 թ.), էջ 3, <<http://www.osce.org/fom/99558?download=true>>, որում նշվում է, որ «արտահայտվելու ազատության սահմանափակումները, որոնց նպատակն է կանխել անհանդուրժողությունը, պետք է իրենց շրջանակով սահմանափակվեն խտրականություն, թշնամանք կամ բռնություն հարուցող ազգային, ռասայական և կրոնական ատելություն քարոզչությունը»: Տե՛ս նաև այն չափանիշները, որոնք հաշվի առնելով Կարծիքի և արտահայտվելու ազատության իրավունքի պաշտպանության նախապնդելու հարցերով ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցողը 2012 թվականի իր զեկուցումում որոշել է, թե արդյոք արտահայտվելը կոնկրետ դեպքում դրողում է ատելության (այսինքն՝ հնարավոր վնասի ծանրությունը, դիտավորությունը, բովանդակությունը, ծավալը, հավանականությունը, վրաստությունը և համատեքստը), A/67/357, 7 սեպտեմբեր, 2012 թ., պարբ. 46 և 79, <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/501/25/PDF/N1250125.pdf?OpenElement>>:

ԵԱՀԿ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքին ախազ ծի վերաբերյալ

87. ՄԻԵԴ-ի դատական նախադեպի համաձայն, արտահայտվելու ազատության հասկացությունը կիրառելի է նաև այն տեղեկություններին կամ գաղափարներին նկատմամբ, որոնք «վիրավորում են, ցնցում կամ անհանգստություն պատճառում»:¹¹⁶ Նմանապես, ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքներին կոմիտեն համարել է, որ ՔՔԻՄԴ-ի 19-ին հոդվածը պաշտպանում է նաև «խրապետ վիրավորական» խոսքը:¹¹⁷ Կրոնի կամ համոզմունքի հարցերով ՄԱԿ-ի հատուկ գեկուցողը և Ռասիզմի, ռասայական խտրականության, օտարատյացություն և հարակից անհանդուրժողություն ժամանակակից ձևերի հարցերով ՄԱԿ-ի հատուկ գեկուցողը համատեղ գեկույցում նշել են, որ «կրոնի կամ համոզմունքի ազատության իրավունքը, որն ամրագրված է համապատասխան միջազգային իրավական ստանդարտներում, չի ներառում քննադատությունից կամ ծաղրանքից գերծմնացող կրոն կամ համոզմունք ունենալու իրավունք»:¹¹⁸ Դանշանակում է, որ «կրոնական ասելություն հարուցելու» հանցագործությունը պետք է նեղ և հստակ ձևակերպում ունենա, որպեսզի անհարկ ինքն չսահմանափակի արտահայտվելու ազատության իրավունքը:

88. Այս համատեքստում հարկ է հիշատակել, որ ՄԻԵԴ-ն ընդունել է, որ «օրենքները ձևակերպելիս անհնար է հասնել բացարձակ ճշգրտության»՝ անգամ այն դեպքերում, երբ քրեական պատիժը միջամտում է անհատի արտահայտվելու ազատության իրավունքին, քանի որ այս ոլորտում իրավիճակը կարող է փոխվել ելնելով հասարակությունում գերիշխող տեսակետերից:¹¹⁹ Միևնույն ժամանակ, ՄԻԵԴ-ն անդրադարձել է միջաբան գործունեության, որոնք անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն դեպքերում, երբ գնահատվում է, թե արդյոք բոնոնության կոչերի և «ասելության խոսքի» համար կայացված մեղադրական դատավճիռը միջամտել է մեկ այլ անձի արտահայտվելու ազատության իրավունքի իրականացմանը, և ՄԻԵԴ-ի այդ մտեցումը կարող է արժեքավոր ուղենիշներ պարունակել օրենսդրական ակտեր մշակողներին համար: Այդ գործունեությունները ներառում են հետևյալը. արդյոք հայտարարություններն արվել են քաղաքական կամ սոցիալական լարվածության ֆոնին, արդյոք

¹¹⁶ Տե՛ս *Bodrožić-ն ընդդ.* Մերթիայի, ՄԻԵԴ-ի դատավճիռը՝ 23 հունիս, 2009 թ. (գանգատ թիվ 32550/05), պարբ. 46 և 56, հասանելի է հետևյալ հղումով. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93159>:

¹¹⁷ Տե՛ս ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքներին կոմիտեի, *Թիվ 34 ընդհանուր մեկնաբանություն 19-րդ հոդվածի վերաբերյալ. կարծիքի և արտահայտվելու ազատության ներքին*, 12 սեպտեմբեր, 2011 թ., պարբ. 11, հասանելի է հետևյալ հղումով. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>:

¹¹⁸ Տե՛ս Asma Jahangir (Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief) and Doudou Diène (Special Rapporteur on Contemporary Forms of Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance), *Joint Report*, U.N. Doc. A/HRC/2/3 (20 Sept. 2006), par. 36, <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G06/139/90/PDF/G0613990.pdf?OpenElement>>:

¹¹⁹ ՄԻԵԴ, *Perinçek-ն ընդդ.* Շվեյցարիայի [Մեծ պալատ] (գանգատ թիվ 27510/08, դատավճիռը՝ 15 հոկտեմբեր, 2015 թ.), պարբ. 134, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158235>>:

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքին ախագծի վերաբերյալ

հայտարարություններն արդար մեկնաբանություն, անմիջական և ընդհանրական համատեքստում դիտարկելի և կարող են ընկալվել որպես բռնություն ուղղակի կամ անուղղակի կոչեր կամ որպես բռնություն, ասելով ինչպես անհանդուրժողություն հիմնավորումներ, ինչպես նաև կոչեր են արվել հայտարարությունները, ինչպես և կարող են դրանք ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն հանգեցնել վնասակար հետևանքների, և որքան համաչափ են եղել պատժամիջոցները:¹²⁰ Այս պարագայում, անգամ թեքացարձակ ճշգրտություն հասնել հնարավոր չէ, նշված գործունեություն կարող են օգնել Քրեական օրենսգրքի 226-րդ հոդվածի 1-ին մասն այնպես փոփոխելուն, որպեսզի անհատը կարողանա թույլատրելի հայտարարությունները և գաղափարները տարբերակել հրապարակային այնպիսի հայտարարություններից, որոնց համար անհատները կարող են քրեական պատասխանատվություն ենթարկվել:

89. Վենետիկի հանձնաժողովն ընդհանուր առմամբ նշել է, որ կրոնական ատելություն հանցագործության համար անհրաժեշտ է, որպեսզի տեղի ունեցած լինի նաև կրոնական ատելություն հարուցում, ինչպես նաև **ուսման ել դիտավորություն կամ անգոյություն ուղղակի պահանջ:**¹²¹ Նախագծի 226-րդ հոդվածի 1-ին մասի մեջ անհրաժեշտ է այդ առումով լրացում կատարել:

90. Եվ վերջապես, կրոնական ատելություն վերաբերյալ օրենքներում հաճախ լրացուցիչ կարևոր երաշխիք է «արդարացի մեկնաբանություն» հիմքով պաշտպանությունը, որի համաձայն անվնաս է համարվում այն խոսքը, որը կատարվում է ողջամտորեն և բարեխղճորեն:¹²² Այդ առումով, արվեստագիտական արտահայտություն և ստեղծարարություն համար նույնպես պետք է գործի հատուկ պաշտպանություն, քանի որ հարկ է հաշվի առնել արվեստագիտական ստեղծարարությունն իր բնույթով (ի հակադրություն դրա արժեքավորությունը կամ արժանիքներին), ինչպես նաև այն հանգամանքը, որ արվեստագետներն իրավունք ունեն

¹²⁰ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 204-208 (*Perinçek-ն ընդդ. Շվեյցարիայի, ՄԻԵԴ-ի դատավճիռը*՝ 15 հոկտեմբեր, 2015 թ.):

¹²¹ Վենետիկի հանձնաժողով, *Զեկույց արտահայտվելու ազատություն և կրոնի ազատություն փոխհարաբերություններին մասին. կրոնապղծություն, կրոնական վիրավորանքի և կրոնական ատելություն դրդելու կարգավորման և քրեական հետապնդման խնդիրը*, Եվրոպայի խորհրդի թիվ 406/2006 ուսումնասիրությունը, CDL-AD(2008)026 (23 հոկտեմբեր, 2008 թ.), պարբ. 89(a), <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD\(2010\)047-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD(2010)047-e)>:

¹²² Տե՛ս, օրինակ, նույն տեղը, պարբ. 49 (Վենետիկի հանձնաժողովի 2008 թ. գեկույց), որում նշվում է, որ «արտահայտվելու ազատություն ցանկացած սահմանափակման նպատակը պետք է լինի որոշակի համոզմունք կամ կարծիք ունեցող անհատներին պաշտպանելը, այլ ոչ համոզմունքի համակարգերը քննադատությունից պաշտպանելը ... Հարկ է նաև վերհիշել, որ սկզբունքը կամ դոգման վիրավորելը կամ կրոնի ներկայացուցչին վիրավորելը ոչ միշտ է հավասարազոր այդ կրոնի հետևորդների անձը վիրավորելուն: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն հստակորեն ձևակերպել է, որ եկեղեցու ներկայացուցչի վրա հարձակվելը դեռ ինքնին չի հեղինակազրկում և նսեմացնում տվյալ կրոնի հետևորդ բնակչության հատվածին, և որ ուսմունքի քննադատությունը ոչ բոլոր դեպքերում է պարունակում հարձակումներ բուն կրոնական համոզմունքներին վրա»:

ԵԱՀԿ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենսդիր նախագծի վերաբերյալ

տարբերվող լինել, գերիշխող ուժերին հակադրվող բանավեճի մեջ օգտագործել քաղաքական, կրոնական և տնտեսական խորհրդանիշները, և արտահայտել սեփական համոզմունքները և աշխարհայացքը:¹²³ Հետևապես, որպեսզի Քրեական օրենսգրքի 226-րդ հոդվածի 1-ին մասի նոր տեքստում սահմանված հանցագործությունը ներառվի անկախապես նույն նախագծի շահանքների շարահանման կամ կամայական մեկնաբանություն, օրենսդիր հեղինակները կարող են դիտարկել այդ նոր դրույթի մեջ պաշտպանություն նրոջակի հիմքեր կամ բացառություններ, նախատեսելու նպատակն արդարությունը, օրինակ՝ երբ հայ տարածություններն արվել են հանրային հետաքրքրություններ կայացնող և կրոնիկ, կրթությանը, մշակույթին, գիտական հետազոտություններին, քաղաքականությանը կամ որևէ այլ խնդրի վերաբերյալ բարեխիղճ քննարկումներ կամ հանրային բանավեճի շրջանակում,¹²⁴ կամ՝ որպես արվեստի արտահայտում կամ ստեղծագործություն ներառյալ նաև բողոքի խաղաղ ցույցերի համատեքստում:¹²⁵

6.2. Բռնության, խաբեության կամ սպառնալիքի միջոցով դավանափոխությանը հարկադրելը (Քրեական օրենսգրքի 160-րդ հոդված)

91. Քրեական օրենսգրքի նոր 160-րդ հոդվածով նոր հանցակազմ է նախատեսվում «բռնություն, խաբեություն կամ սպառնալիքի միջոցով» անձին դավանափոխությունը հարկադրելու համար: Ինչպես նշվեց վերը՝ 31-րդ պարբերությունում, «ոչ պատշաճ պրոսեկյուցիոն» հանդիսացող որոշակի գործողությունների արգելքն ինքնին կարելի է հիմնավորված համարել, սակայն կարևոր է հստակորեն սահմանել համապատասխան գործողությունները: Այդ իմաստով, «խաբեություն» եզրույթը, եթե այն Քրեական օրենսգրքի այլ դրույթներով սահմանված չէ, կարծես բավական ընդգրկուն է և ոչ ճշգրիտ, և կարող է պրակտիկայում դժվար լինել այն ապացուցելը, հատկապես կրոնին առնչվող հարցերի պարագայում: Կրոնի կամ համոզմունքի ազատություն վերաբերյալ 2004 թվականի ուղեցուցիչներին մեջ միսիոններական աշխատանքի նկատմամբ

¹²³ Տե՛ս Մշակութային իրավունքների ոլորտում ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցող, Ջեյնույց արվեստագիտական արտահայտություն և ստեղծարարություն ազատության իրավունքի մասին, A/HRC/23/34, 14 մարտ, 2013 թ., պարբ. 85 և 89, <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/118/44/PDF/G1311844.pdf?OpenElement>>:
¹²⁴ Տե՛ս, օրինակ, Լրատվամիջոցների ազատության հարցերով ԵԱՀԿ-ի ներկայացուցիչ, Սիարեկ Նոյանի դեմ պայքարի մասին Գանալայի թիվ C-51 օրենսդիր առջարկված նախագծի իրավաբանական փորձաքննություն. հնարավոր ազդեցությունն արտահայտվելու ազատության վրա (2015 թ. մայիս), էջեր 9-10, <<http://www.osce.org/fom/156261?download=true>>:
¹²⁵ Տե՛ս, օրինակ, ՄԻԵԴ, Christian Democratic People's Party-ն ընդդ. Մոլդովայի (զանգատ թիվ 28793/02, դատավճիռը՝ 14 փետրվար, 2006 թ.), պարբ. 62-70, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72346>>:

ԵԱՀԿ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

կիրառվող սահմանափակումների կապակցությամբ նշվում է, որ «սահմանափակումը կարող է հիմնավորվել միայն այն դեպքում, եթե այն ներառում է հարկադրանք կամ գործառնություններն դրան համարժեք գործողություններ, խարդախության ձևով, որոնք որպես այդպիսին կճանաչվեին՝ անկախ համապատասխան կրոնական համոզմունքներից»:¹²⁶ Հաշվի առնելով այդ հանգամանքը, ինչպես նաև քրեական իրավունքի որոշակիության, կանխատեսելիության և կոնկրետության պահանջները բավարարելու նպատակով (տե՛ս վերը 30-րդ պարբ.), առաջարկվում է նոր 160-րդ հոդվածում ՄԻԵԴ-ի դատական նախադեպին համահունչ հստակեցնել «խաբեություն» եզրույթը (տե՛ս վերը՝ 31-րդ պարբ.), բացառությամբ եթե այդ սահմանումն արդեն իսկ ներկայումս նախատեսված է Քրեական օրենսգրքով:

6.3. «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերությունների մասին» օրենքում փոփոխություն և լրացումներ կատարելու մասին օրենքի նախագիծը

- 92. «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական սուրբ եկեղեցու հարաբերություններին մասին» օրենքում փոփոխություն և լրացումներ կատարելու մասին օրենքի նախագծում նոր 2-րդ հոդվածով նախատեսվում է, որ «Հայաստանյայց Առաքելական սուրբ եկեղեցու դավանաբանության պաշտոնական լուսարանումը զանգվածային լրատվության միջոցներով կամ զանգվածային միջոցառումների ժամանակ կարող է իրականացվել միայն Հայաստանյայց Առաքելական սուրբ եկեղեցու համաձայնությանը»: Դա արտահայտվելու ազատության իրավունքի, խաղաղ հավաքների ազատության իրավունքի և լրատվամիջոցների ազատության իրավունքի սահմանափակում է:
- 93. Ազատ, չզբաղնվող և չխոչընդոտվող մամուլը և այլ լրատվամիջոցները ցանկացած հասարակությունում կենսական կարևորություն ունեն կարծիքի և արտահայտվելու ազատությունը և այլ իրավունքներից օգտվելը երաշխավորելու տեսանկյունից:¹²⁷ Լրատվամիջոցները պետք է ազատորեն կարողանան տեղեկություններ և գաղափարներ ներկայացնել հանրային և քաղաքական հարցերի վերաբերյալ, որը ենթադրում է, որ ազատ մամուլը և այլ լրատվամիջոցները պետք է կարողանան

¹²⁶ Տե՛ս էջատակի 13-րդ ծանոթագրությունը, Part II.J մաս, էջ 20 (Կրոնի կամ համոզմունքի ազատության վերաբերյալ 2004 թ. ուղեկցումներ):
¹²⁷ Տե՛ս ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեի, Թիվ 34 ընդհանուր մեկնաբանությունը 19-րդ հոդվածի վերաբերյալ. կարծիքի և արտահայտվելու ազատության ներքին, 12 սեպտեմբեր, 2011 թ., պարբ. 13, <<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf>>:

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքին ախազ ծի վերաբերյալ

մեկնաբանել հանրային խնդիրները՝ առանց գրաքննության կամ սահմանափակման, ինչպես նաև կարողանան իրազեկել հանրային կարծիքը:¹²⁸ Ուստի, 2-րդ հոդվածում առաջարկվող փոփոխությունները մեծապես օգտակար են, որը կարող է հիմնավորված լինել միայն այն դեպքում, երբ դա անհրաժեշտ է այլ անձանց իրավունքները կամ հեղինակությունը հարգելու կամ ազգային անվտանգությունը կամ հասարակական կարգը (ordre public) կամ հանրության առողջությունը կամ բարոյականությունը պաշտպանելու համար (տե՛ս ԲԵԻՄԴ-ի 19-րդ հոդվածի 3-րդ մասը), կամ իշահազգային անվտանգության, տարածքային ամբողջականության կամ հասարակական անվտանգության, անկարգությունները կամ հանցագործությունները կանխելու համար, առողջությունը կամ բարոյականությունը պաշտպանելու համար, այլոց իրավունքները կամ հեղինակությունը պաշտպանելու համար, ստացված գաղտնի տեղեկություններին տարածումը կանխելու համար կամ դատական իշխանության հեղինակությունը և անկողմնակալությունը պահպանելու համար (տե՛ս ՄԻԵԿ-ի 10-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

94. Թեպետ ինչ-որ իմաստով կարելի է պնդել, թե կարող է գոյություն ունենալ ՀԱՄԵ-ի իրավունքները և հեղինակությունը պաշտպանելու իրավաչափ և պատասխանատու հարցականներին տեղիք է տալիս այն, թե արդյոք անհրաժեշտ և համաչափ է լրատվամիջոցներում և հավաքներին ընթացքում ՀԱՄԵ-ի դավանաբանությունը լուսաբանման և կատմամբ քննարկելու սահմանափակում ամրագրելը (այսինքն՝ այն միայն ՀԱՄԵ-ի համաձայնությունով թույլատրելի): Անհատները պետք է ընդհանուր առմամբ ազատ լինեն մեկնաբանելու կրոնական կամ համոզմունքային ուսմունքը և/կամ քննադատելու կրոնական խմբերին և/կամ դրանց ներկայացուցիչներին, հատկապես երբ հայտարարություններն արվում են այնպիսի վայրում, որտեղ բաց բանավեճ է ակնկալվում հանրությանն հետաքրքրող հարցերով:¹²⁹ Մասնավորապես, դա էական է, երբ փաստարկը նպաստում է ժողովրդավարական հասարակությունում հանրությանն հետաքրքրող հարցերի շուրջ ընդլայնված և ընթացիկ բանավեճի ծավալմանը:¹³⁰ Այնուամենայնիվ, ՄԻԵԿ-ի դատական նախադեպի համաձայն,

¹²⁸ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 13 (ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքներին կոմիտեի 2011 թվականի Թիվ 34 ընդհանուր մեկնաբանությունը):

¹²⁹ ՄԻԵԿ, *Giniewski-ն ընդդ. Ֆրանսիայի* (զանգատ թիվ 64016/00, դատավճիռը՝ 31 հունվար, 2006 թ.), պարբ. 50-51, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72216>>: Տե՛ս նաև, օրինակ, Եվրոպայի խորհուրդ, *Մարդու իրավունքներին ձեռնարկ մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքը ՄԻԵԿ-ի համաձայն պաշտպանելու վերաբերյալ*, հեղինակ՝ Ջիմ Սուրդոպ (2007), էջեր 70-72, <<https://edoc.coe.int/en/online-resources/5776-protecting-the-right-to-freedom-of-thought-conscience-and-religion-under-the-european-convention-on-human-rights.html>>:

¹³⁰ Տե՛ս նույն տեղը, պարբ. 50-51 (*Giniewski-ն ընդդ. Ֆրանսիայի*, ՄԻԵԿ-ի դատավճիռը՝ 31 հունվար, 2006 թ.):

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքին ախազ ծի վերաբերյալ

պետությունն իրավունք ունի միջամտել ծայրահեղ դեպքերում, երբ «արտահայտություններն առանց որևէ պատճառի վիրավորում են ուրիշներին և այդ կերպ խախտում նրանց իրավունքները, ուստի՝ որպես այդպիսին չեն նպաստում մարդկանց հուզող խնդիրներին լուծմանն աջակցող հանրային բանավեճին»:¹³¹ Առաջարկվող նոր դրույթն իսկզբանե թույլ չի տալիս անհատապես գնահատել ՀԱՍԵ-ի վերաբերյալ արվող առանձին հայտարարությունները՝ փոխարենը պահանջելով, որպեսզի ՀԱՍԵ-ի դավանաբանության ցանկացած լրատվական լուսաբանման համար ստացվի ՀԱՍԵ-ի համաձայնությունը: Եթե ՀԱՍԵ-ին առնչվող փաստերի և կարծիքներին լուսաբանումն հանրային լրատվամիջոցներով միայն այդ կերպ է լինելու հնարավոր, ապա, հաշվի առնելով վերոգրյալը, ՀԱՍԵ-ի մասին օրենքի 2-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումն ըստ երևույթին անհամապատասխան է: Ավելին, նման պահանջի հետևանքով լրատվամիջոցները փաստացի գրաքննություն կենթարկվեն ՀԱՍԵ-ի կողմից:

95. Ինչ վերաբերում է զանգվածային միջոցառումների ընթացքում ՀԱՍԵ-ի դավանաբանության լուսաբանմանը, ապա հարկ է ընդգծել, որ Լրատվամիջոցներին ազատություն հարցերով ԵԱՀ Կ-ի ներկայացուցիչն ուղղակիորեն նշել է, որ «ցույցերի անխոչընդոտ լուսաբանումն ազատ հավաքների իրավունքի նույնչափ կարևոր բաղադրիչ է, որքան ցույցերն են ազատ խոսքի իրավունքի իրականացման բաղադրիչ»:¹³² Ավելին, առաջարկվող նոր դրույթը կարող է որոշակիորեն սահմանափակել հավաքի կազմակերպիչներին/կամ մասնակիցներին ասելիքը՝ այդ կերպ սահմանափակելով խաղա հավաքի ազատության իրավունքը: Ինչպես նշվում է Խաղա հավաքների ազատության վերաբերյալ ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի և Վենետիկի հանձնաժողովի ուղենիշների մեջ, ցանկացած ասելիքի տեսանելի կամ լսելի բովանդակության սահմանափակումները պետք է կիրառության շատ բարձր նվազագույն շեմ ունենան և կիրառվեն միայն այն դեպքում, երբ առկա է բռնության անմիջական սպառնալիք:¹³³ Ուստի, վերոհիշյալ սահմանափակումն հիմնավորված չէ:

96. Հաշվի առնելով վերոգրյալը, «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու հարաբերություններին մասին» օրենքում փոփոխություն և լրացումներ կատարելու մասին օրենքի

¹³¹ ՄԻԵԴ, *Otto-Preminger-Institut-ն ընդդ. Ավստրիայի* (զանգատ թիվ 13470/87, դատավճիռը՝ 20 սեպտեմբեր, 1994 թ.), պարբ. 49, <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57897>>:

¹³² Լրատվամիջոցներին ազատության հարցերով ԵԱՀ Կ-ի ներկայացուցիչ, *Հատուկ զեկույց. Լրատվամիջոցներին հետաջխատանքը քաղաքական ցույցերի ընթացքում, դիտարկումներ և առաջարկություններ* (ԵԱՀ Կ, Վիեննա, 2007 թ. հունիս), <<http://www.osce.org/fom/25744>>:

¹³³ ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ և Վենետիկի հանձնաժողով, *Խաղա հավաքների ազատության վերաբերյալ ուղենիշներ* (2010 թ., 2-րդ հրատարակություն), Բաժին «A», պարբ. 3.3, <<http://www.osce.org/odihr/73405>>:

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

նախագծում նոր 2-րդ հոդվածը պետք է հանել այդ նախագծից, եթե այդ դրույթը նշանակում է, որ ՀԱՄԵ-ի դավանաբանության ցանկացած լրատվական լուսաբանման համար պահանջվում է ՀԱՄԵ-ի համաձայնությունը, և եթե հանրային լրատվամիջոցները չեն կարող որևէ այլ եղանակով լուսաբանել ՀԱՄԵ-ին առնչվող փաստերը և կարծիքները:

7. Օրենսդրական գործընթացը և մասնակցային մոտեցումը

97. ԵԱՀ Կ-ի մասնակցի պետությունները հանձնառել են ապահովել, որ օրենսդրությունը «կընդունվի հանրային գործընթացով, և որ իրավական կարգավորումները կհրապարակվեն, որը դրանց կիրառելիություն պայման է» (տե՛ս 1990 թվականի Կոպենհագենի փաստաթուղթը, պարբ. 5.8):¹³⁴ Ավելին, հիմնական հանձնառություններին մեջ նշվում է, որ «օրենսդրությունը պետք է մշակվի և ընդունվի բաց գործընթացի արդյունքում՝ արտացոլելով ժողովրդի կամքը կամ անմիջականորեն, կամ նրանց ընտրած ներկայացուցիչների միջոցով» (տե՛ս 1991 թվականի Մոսկվայի փաստաթուղթը, պարբ. 18.1):¹³⁵ Միավորման ազատության վերաբերյալ ուղենիշներին մեջ նույնպես նշվում է, որ «Պետությունը պետք է համարժեք և յուրաքանչյուր հետադարձ կապի ստացման մեխանիզմ ապահովի, որով պետական իշխանությունները կհաստատեն կարծիքներին ստացումը և կարձագանքեն ստացված կարծիքներին»:¹³⁷ Միջազգային և տարածաշրջանային մարմիններին հանձնարարականներին և ԵԱՀ Կ-ի տարածաշրջանում հաջողված փորձի համաձայն, հանրային
98. Ցանկացած պարագայում, որպեսզի օրենսդրական նախագծերի և քաղաքականություններին վերաբերյալ քննարկումներն արդյունավետ լինեն, դրանք պետք է ներառական լինեն և բավարար ժամանակ տրամադրեն օրենսդրական նախագծին վերաբերող առաջարկությունները պատրաստելու և ներկայացնելու համար: Պետությունը պետք է համարժեք և յուրաքանչյուր հետադարձ կապի ստացման մեխանիզմ ապահովի, որով պետական իշխանությունները կհաստատեն կարծիքներին ստացումը և կարձագանքեն ստացված կարծիքներին»:¹³⁷ Միջազգային և տարածաշրջանային մարմիններին հանձնարարականներին և ԵԱՀ Կ-ի տարածաշրջանում հաջողված փորձի համաձայն, հանրային

¹³⁴ Հասանելի է հետևյալ հղումով. <<http://www.osce.org/fr/odhr/elections/14304>>:

¹³⁵ Հասանելի է հետևյալ հղումով. <<http://www.osce.org/fr/odhr/elections/14310>>:

¹³⁶ Տե՛ս էջատակի 15-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 186 (Միավորման ազատության վերաբերյալ 2015 թ. ուղենիշներ):

¹³⁷ Տե՛ս, օրինակ, Հանրային որոշումների կայացման գործընթացներին միավորումներին մասնակցության ալիքի կայացման վերաբերյալ հանձնարարականներ (Խաղաղ հավաքներ և միավորման ազատություններին թեմայով մարդկային տարածաշրջանի 2015 թվականի լրացուցիչ հանդիպման շրջանակում ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի կազմակերպած Քաղաքացիական հասարակության ֆորումի մասնակցներին կողմից), Վիեննա, 15-16 ապրիլ, 2015 թ., <<http://www.osce.org/odhr/183991>>:

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքին ախազ ծի վերաբերյալ

քննարկումներն ընդհանուր առմամբ պետք է տեսնա՝ առնվազն 15 օրից մինչև երկու կամ երեք ամիս, թեպետ դա պետք է ըստ անհրաժեշտության երկարաձգվի՝ հաշվի առնելով, ի թիվս այլ գործոնների, առաջարկվող օրենսդրական նախազծի և հարակից տվյալներին/տեղեկատվության բնույթը, բարդությունը և ստիճանը և ծավալը:¹³⁸ Արդյունավետ մասնակցությունը երաշխավորելու նպատակով քննարկման մեխանիզմները պետք է թույլատրեն մասնակցությունը թե՛ վաղ փուլերում, թե՛ *նոյճ գործընթացում*,¹³⁹ այսինքն՝ ոչ միայն համապատասխան նախարարություններին կողմից նախազիծը պատրաստելու ընթացքում, այլ նաև՝ խորհրդարանում այն քննարկելիս (օրինակ՝ կազմակերպելով հանրային լսումներ):

99. Հանրային քննարկումները բաց և ժողովրդավարական կառավարման միջոց են: Դրանք բարձրացնում են պետական կառույցներին թափանցիկությունը և հաշվետվողականությունը, օգնում են հնարավոր հակասություններին բացահայտմանը նախքան օրենքի ընդունումը:¹⁴⁰ Այս կերպ կազմակերպվող քննարկումները, որոնք բաց և ներառական բանավեճի հնարավորություն են ընձեռում, բարելավում են առկա տարբեր գործոնների ընկալումը բոլոր շահակիցների շրջանում և բարձրացնում ընդունված օրենսդրության նկատմամբ վստահությունը: Դա ի վերջո կբարելավի նաև ընդունված օրենքի կատարումը:

100. Հասկանալի է, որ Օրենքի նախազիծը երկու ամիս՝ 2017 թվականի հունիսի 1-ից մինչև 2017 թվականի հունիսի 31-ը, դրվել է առցանց հանրային քննարկումների,¹⁴¹ որն ընդհանուր առմամբ ողջունելի է: Ստացված առաջարկները (8 սուբյեկտներից ստացված 25 առաջարկներ) հրապարակվել են Արդարադատության նախարարության կայքէջում:¹⁴² Առաջարկներ ներկայացնողների թիվն ըստ երևույթին համեմատաբար ցածր է՝ հաշվի առնելով օրենսդրական այսակտի կարևորությունը, որը վկայում է այն մասին, որ միայն առցանց քննարկումներ կազմակերպելը կարող է բավարարել չլինել: Ընդհանուր առմամբ ցանկալի է, որպեսզի իշխանությունները նախաձեռնողաբար կապ հաստատեն շահագրգիռ բոլոր կողմերի հետ և ընտրեն քննարկման այն պիսի եղանակներ, որոնք առավել մեծ հավանականություն կապահովեն շահագրգիռ բոլոր

¹³⁸ Տե՛ս, օրինակ, ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ, «Հանրային խորհրդակցություններին մասին» Ուկրաինայի օրենքի նախազծի վերաբերյալ եզրակացություն, 1 սեպտեմբեր, 2016 թ., պարբ. 40-41, <<http://www.legislationline.org/documents/id/20027>>:

¹³⁹ Տե՛ս, օրինակ, Էջատակի 90-րդ ծանոթագրությունը, II բաժին, ենթաբաժին «Գ»՝ հանրային գործերին մասնակցելու իրավունքի վերաբերյալ (Իրավաստատման փուլի պաշտպանություն) մասին ԺՀ ՄԻԳ-ի 2014 թ. ուղեկցությունը):

¹⁴⁰ Տե՛ս նույն տեղը:

¹⁴¹ Տե՛ս <<https://www.e-draft.am/projects/246>>:

¹⁴² Տե՛ս <<https://www.e-draft.am/projects/246/digest?page=1>>:

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական կազմակերպություններին մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

կողմերի (հատկապես կրոնական համայնքների ներկայացուցիչների, օրենքի ազդեցություն ունեցող հոգևորական կրող կազմակերպություններին և գիտական շրջանակներին, սակայն նաև հանրությանը և շրջանակներին ներառյալ մարզիկական կազմակերպություններին) մասնակցությունը և նրանցից որակյալ առաջարկներին ստացումը:¹⁴³ Միևնույն ժամանակ, այս փուլում պարզ է, թե այդ կերպ ստացված մեկնաբանությունները/առաջարկները որքանով են հաշվի առնվելու կամ հաշվի առնվել և արտացոլվել Օրենքի նախագծում:¹⁴⁴ Հանրային ռոնջում մենքի կայացման գործընթացներին միավորումներին մասնակցություն ակտիվացման վերաբերյալ հանձնարարականներին (2015 թ.) համահունչ, պետական իշխանություններին կոչ է արվում մշակել մեխանիզմ, որով ռոնջում կայացնողները կկապվեն քննարկումներին մասնակցներին հետ նրանց տրամադրելով յուրաժամ, բովանդակալից և որակյալ տեղեկություններ հանրային քննարկումներին արդյունքների մասին ներառյալ կոնկրետ մեկնաբանությունները/առաջարկները ներառելու կամ չներառելու հստակ հիմնավորումները:¹⁴⁵

101. Հաշվի առնելով վերոգրյալը, Հայաստանի օրենսդրին կոչ է արվում շարունակել այն ջանքերը, որոնք ուղղված են Օրենքի նախագծը մարդու իրավունքների միջազգային ստանդարտներին առավել համապատասխանեցնելուն, Օրենքի նախագծի ներառական, ընդգրկուն և արդյունավետ քննարկումներ կազմակերպելուն, այդ թվում կրոնական կամ համոզմունքային տարբեր համայնքների ներկայացուցիչների հետ: Վերոհիշյալ սկզբունքներին համահունչ, այդ քննարկումները պետք է տեղի ունենան ճիշտ ժամանակին, օրինաստեղծ գործընթացի բոլոր փուլերում՝ ներառյալ խորհրդարանում: Որպես ֆարեխիղճ օրինաստեղծ գործընթացի կարևոր ֆազային պետք է ներդնել նաև Օրենքի իրագործման և դրա ազդեցության մշտադիտարկման և գնահատման հետևողական համակարգ, որով հնարավոր կլինի ընդունումից հետո հիմնավոր կերպով գնահատել Օրենքի կիրառությունը և արդյունավետությունը:¹⁴⁶

¹⁴³ Տե՛ս էջատակի 138-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 29 և 51 («Հանրային խորհրդակցություններին մասին» Ուկրաինայի օրենքի նախագծի վերաբերյալ ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի 2016 թ. եզրակացություն):
¹⁴⁴ 2017 թվականի սեպտեմբերի 29-ի դրությամբ Արդարադատության նախարարության կայքէջում մշակված է, թե մեկնաբանություններն արտացոլվելու, իմաստով կատարվել են արդյոք փոփոխություններ, և թե այո, ապա որքանով: Տե՛ս հետևյալ հղումը. <<https://www.e-draft.am/projects/246/digest>>:
¹⁴⁵ Տե՛ս էջատակի 137-րդ ծանոթագրությունը, պարբ. 16 (e) (Հանրային ռոնջում մենքի կայացման գործընթացներին միավորումներին մասնակցություն ավելացման վերաբերյալ 2015 թվականի հանձնարարականները):
¹⁴⁶ Տե՛ս, օրինակ, ՏՀԶԿ, Հետադարձական գնահատման միջազգային պրակտիկան (2010 թ.), <http://www.oecd-ilibrary.org/governance/evaluating-laws-and-regulations/international-practices-on-ex-post-evaluation_9789264176263-3-en>:

ԵԱՀ Կ/ԺՀ ՄԻԳ-ի եզրակացությունը «Խղճի ազատություն և կրոնական
կազմակերպությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության
օրենքում փոփոխություն կատարելու մասին Հայաստանի
Հանրապետության օրենքի նախագծի վերաբերյալ

[ՏԵՔՍՏԻ ԱՎԱՐՏԸ]